

Etkili Vatandaşlık İlkesi ile Yatırım Yoluyla Vatandaşlık Programları Üzerine Bazı Düşünceler

Some Thoughts on the Principle of Effective Nationality and Citizenship Through Investment Programs

Didem Kayalı*

Öz

Vatandaşlık kavramı, devletin kurucu unsurlarından olan insan topluluğunu teşkil eden bireylerin devlet ile aralarındaki bağı ifade etmektedir. Bu nedenle her devletin, kimlerin kendi vatandaşı olacağını belirleme yetkisi bulunmaktadır. Ancak bu yetkinin sınırsız olmadığı kabul edilmektedir. Zira devletler, milletlerarası hukukun temel öznesidir ve devletlerin bahsettiği vatandaşlık statüsü milletlerarası hukukta da bazı önemli sonuçlar doğurmaktadır. Dolayısıyla, vatandaşlık konusunda devletlerin yaptıkları düzenlemeler, milletlerarası sözleşmeler, milletlerarası teamül ve vatandaşlıkla ilgili genel hukuk ilkeleri ile uyumlu oldukları ölçüde diğer devletlerce kabul edilecektir. Yatırım yoluyla vatandaşlık programları dâhilinde vatandaşlık verilmesi de devletlerin mahfuz yetkileri kapsamındadır. Peki diğer devletler bu yolla verilen bir vatandaşlığı tanımak zorunda mıdır? Bu konudaki değerlendirme hangi ilkeler esas alınarak yapılmalıdır? Nottebohm kararında vurgulanan etkili vatandaşlık ilkesi bu kapsamda dikkate alınmalı mıdır? Makalede bu sorular cevaplanmaya çalışılmıştır. Bunun için genel devlet teorisi ve milletlerarası hukuk bağlamında vatandaşlık kavramı ile Nottebohm kararının önemli noktaları ele alınmış, yetkili makam kararıyla vatandaşlığın kazanılmasından genel hatlarıyla bahsedilmiş, bu kapsamda istisnai bir yol olan yatırım yoluyla vatandaşlık uygulaması farklı ülke örnekleri çerçevesinde incelenmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde, küreselleşmenin de etkisiyle göç hareketlerinin yoğunlaşmasına ve birden çok vatandaşlık durumlarının artmasına rağmen devlet-vatandaş ilişkisinin özünün aynı kaldığı görülmüştür. Dolayısıyla, kişi ile devlet arasında doğumdan sonra oluşan gerçek bir bağa dayanmaksızın sadece belli tutarlar karşılığında verilen vatandaşlığı, genel devlet teorisi çerçevesinde vatandaşlık kavramını tam olarak karşılamadığı ve milletlerarası hukuk bağlamında sorun yaratma potansiyeline sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Vatandaşlık, Mahfuz Yetki, Yatırım Yoluyla Vatandaşlık, Etkili Vatandaşlık İlkesi, Nottebohm Kararı

Abstract

The concept of citizenship refers to the legal bond between a state and individuals who constitute one of the essential elements (i.e., the population) of each state. Thus, each state has exclusive jurisdiction to determine who will be its nationals. On the other hand, this authority is acknowledged to not be unlimited, because states are the primary subjects of international law, and the status of citizenship as given by a state also leads to some important consequences in international law. Therefore, state-made citizenship regulations will be accepted by other states as long as they are consistent with international conventions, customary international law, and the generally recognized principles of law with regard to nationality. Granting citizenship through citizenship-by-investment programs is also under the exclusive

* **Sorumlu Yazar:** Didem Kayalı (Dr. Öğr. Üyesi), TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Uluslararası Özel Hukuk Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye. E-posta: dkayali@etu.edu.tr ORCID: 0000-0002-1962-293X

Atf: Kayalı D, "Etkili Vatandaşlık İlkesi ile Yatırım Yoluyla Vatandaşlık Programları Üzerine Bazı Düşünceler" (2023) 43(1) PPIL 105.
<https://doi.org/10.26650/ppil.2023.43.1.1240913>

jurisdiction of states. However, are other states obliged to recognize this citizenship? According to which principles should an evaluation in this regard be made? Should the effective nationality principle emphasized in the *Nottebohm* case (ICJ 1, 1955) be considered in this sense? This article seeks answers to these questions, for which it examines the concept of nationality in the context of general theory of state and international law, analyzes the important aspects of the *Nottebohm* case, explains the general aspects of naturalization, and evaluates citizenship-by-investment programs in different countries. The essence of the relationship between a state and its citizens is seen to remain the same, although the number of international migrants and multiple citizenship cases have increased alongside the impact of globalization. Therefore, granting citizenship only in exchange for money without a genuine link between the individual and the state does not conform with the meaning of nationality in the context of the general theory of state and has the potential to create problems in the context of international law.

Keywords

Citizenship, Exclusive Jurisdiction, Citizenship by Investment, Principle of Effective Nationality, *Nottebohm* Case

Extended Summary

According both to the general theory of state and international law, a state is a community formed by people and exercises permanent power within a specified territory. This definition introduces three essential components of a state: population, territory, and sovereignty. Therefore, the people living within a defined territory are indispensable to forming a state, and the concepts of citizenship and nationality refer to the legal bond between these people and the state to which they belong. Although the size and composition of a population and individual departures from it are irrelevant, the strength of the ties among the people and between the state and people have been acknowledged to be crucial. By acquiring state citizenship, a person undertakes certain responsibilities toward that state and enjoys certain rights that are not granted to non-citizens. Basically, citizens of a state owe allegiance to the state in return for protection.

Each state has exclusive jurisdiction to determine who its nationals will be. On the other hand, this authority has been acknowledged to not be unlimited, as states are the primary subjects of international law and the status of citizenship as given by states also have some important consequences in international law. Therefore, the citizenship regulations a state makes will be accepted by other states as long as they are consistent with international conventions, customary international law, and the principles of law as generally recognized with regard to nationality. Both the Convention on Certain Questions Relating to the Conflict of Nationality Laws (1930) and the European Convention on Nationality (1997) include similar provisions in this regard.

While numerous international conventions exist on nationality law, the rules of customary international law and the principles of law as generally recognized with regard to nationality are not that clear. However, the introduction of investment citizenship programs by which citizenship is granted only in exchange for money with no genuine link between the individual and the state has triggered some discussions

regarding the essence of citizenship, the problems that may occur in international law, and thus the limits of the exclusive jurisdiction of states.

Upon examining the scholarly opinions regarding state theory and international law and remembering the reasoning behind the tribunal in the *Nottebohm* case (ICJ 1, 1955), one could argue that, apart from the obligations arising from international conventions, the main framework that would limit the jurisdiction of a state when granting citizenship is the principle of the prohibition of the abuse of rights. Therefore, determining the cases in which a state would be deemed to be abusively exercising its exclusive jurisdiction is important. According to some scholars, the abuse of rights occurs when a state exercises a right in a way that either hinders the enjoyment by other states of their own rights or, contrary to the purpose of that right, injures another state. On the other hand, some scholars have defined the concept without the requirement of injury and have instead argued the abuse of rights to occur when a right is exercised arbitrarily for an end that differs from that for which the right had been created.

In practice, international courts or arbitral tribunals determine whether an injury of a state has occurred as a result of another state granting citizenship. For example, acquisition of new citizenship may decrease the tax income of the state with which the individual currently holds citizenship. The loss of a state may reach significant amounts, especially when one state's wealthy citizens systematically begin to acquire citizenship from another state and transfer their assets to that second state. In addition, the injury of a state may also occur when a financial crime is committed in that state by an individual who holds dual nationality. Because each citizen has the right to enter its homeland and the extradition of a citizen is restricted under international law, one can, after committing a financial crime, flee to the country whose nationality was acquired by means of an investment citizenship program.

When adopting the opinion that does not require injury for the abuse of rights to occur, the arbitrary exercise of exclusive jurisdiction may also create problems in international law. In order to be non-arbitrary, an actual connection between the state and an individual has been argued should exist in order to constitute a legal connection. Because the principles of *ius sanguinis* and *ius soli* are acknowledged by international law as satisfying connecting factors for the conferment of nationality, actual connection can easily be constituted using these principles. When addressing naturalization marriage, adoption, and residence for a certain time are also considered sufficient actual connections. Therefore, for naturalization, importance is in the existence of an actual connection between the state and an individual that is not constituted by means of birth.

In this context, investment citizenship programs within which citizenship is granted only in exchange for money without a genuine link between the individual and the

state could give rise to allegations of abuse of rights. This leads to reconsidering the importance of the principle of effective nationality as applied in the *Nottebohm* case (ICJ 1, 1955), because granting citizenship in the absence of elements such as residing in the country or knowing its language or culture, things which show an actual connection between a state and an individual, may be evaluated as the abuse of exclusive jurisdiction and result in other states refusing to recognize this type of citizenship. Apart from the potential problems in international law, the legal connection constituted through investment citizenship programs also does not exactly correspond to the concept of nationality under the general theory of state.

Giriş

Yapılan yatırım neticesinde bir devletin vatandaşlığının kazanılması, aslında yeni bir kazanım türü değildir. Türkiye de dâhil birçok devlet, istisnai yoldan vatandaşlığın kazanılması kapsamında, ekonomik ya da ticari alanda olağanüstü katkı kriterine istinaden uzun yıllardır kişilere vatandaşlık vermektedir. Ancak, ilk defa 1984 yılında St Kitts ve Nevis'te uygulanmaya başlanan ve sadece belli tutarlarda yatırım veya bağış yapma koşulunu içeren yatırım yoluyla vatandaşlık programlarının, özellikle 2008 ekonomik krizi sonrasında bazı Avrupa devletlerinde de benimsenmesi¹ konuyla ilgili tartışmaları alevlendirmiştir. Söz konusu tartışmaların özünde, devlet ile herhangi bir bağlantı aranmaksızın belli tutarlar karşılığı vatandaşlık verilmesi sonucunu doğuran yatırım yoluyla vatandaşlık uygulamasının, kişi ile devlet arasındaki hukukî ve siyasi bağ olarak nitelendirilen ve genel hatlarıyla kişinin sadakat, devletin de koruma yükümlülüğünü içeren klasik vatandaşlık kavramının doğasına aykırılık teşkil etmesi yer almaktadır.

Bu noktadan hareketle çalışmamızda, yatırım yoluyla vatandaşlık olgusunun Nottebohm kararı ile farklı bir boyuta taşınan etkili vatandaşlık ilkesi ile birlikte ele alınması amaçlanmıştır. Bu bağlamda öncelikle, vatandaşlık kavramına ve devletin vatandaşlıkla ilgili mahfuz yetkisinin sınırına ilişkin temel bilgiler ile Nottebohm kararı ve kararın önemli noktaları hatırlatılmıştır. İkinci bölümde, 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun (TVK)² sistematığı takip edilerek yetkili makam kararıyla vatandaşlığın kazanılması kapsamında istisnai bir yol olarak düzenlenen yatırım yoluyla vatandaşlık uygulamasına ilişkin açıklamalar yapılmış ve farklı ülke uygulamaları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Son bölümde ise konuyla ilgili değerlendirmelerimize yer verilmiştir.

I. Vatandaşlık Kavramı

A. Genel Olarak

Kökenleri Antik Yunan'a dayanan vatandaşlık kavramı³, tarihsel süreç içinde farklı şekillerde açıklanmış olsa da, günümüzde, kişinin belirli bir devlete aidiyetini

1 Andrés Solimano, 'Investment Migration, Economic Development and the UN Sustainable Development Goals' *Report of Investment Migration Council and International Centre for Globalisation and Development* (2020) 6 <<https://investmentmigration.org/wp-content/uploads/2020/10/IMC-Report-Investment-Migration-Economic-Development-and-the-UN-Sustainable-Development-Goals-EBOOK.pdf>> accessed 24.12.2022.

2 Türk Vatandaşlığı Kanunu, Kanun Numarası: 5901, Kabul Tarihi: 29.05.2009, RG 12.06.2009/27256

3 Gülin Güngör, *Tâbiyet Hukuku* (10th edn, Yetkin Yayınları 2022) 3-4; Necla Öztürk, *Yatırım Yoluyla İkamet Etme ve Vatandaşlık Kazanma* (1st edn, On İki Levha Yayıncılık 2022) 6-7.

ifade etmek için kullanılmaktadır⁴. Dolayısıyla, vatandaşlık kavramını genel devlet teorisinden bağımsız bir biçimde ele almamak gerekir. Devlet denen yapının ne olduğunu tarif edebilmek için ise birçok girişimde bulunulmuş, tüm bu girişimler, 20. yüzyılın başlarında yapılan basit ama fonksiyonel bir tanımla sonuçlanmıştır. Buna göre devlet, belirli bir toprak parçası üzerinde yerleşik, egemenlik gücüyle donatılmış ve birlik haline gelmiş insan topluluğudur⁵. Bu çerçevede, bir devletin kurulabilmesi ve milletlerarası hukukta kabul görebilmesi için insan topluluğu (ulus/millet/halk), toprak (ülke) ve egemenlik (devlet gücü/iktidarı) olmak üzere üç temel ögenin bir araya gelmesi gerekmektedir⁶.

Elbette bir devletin kurucu unsurunu teşkil edecek söz konusu insan topluluğu belli özellikler taşımalıdır. Öncelikle, bir arada bulunan insanların bu birlikteliği süreklilik göstermelidir. Bu noktada, geçici ya da sürekli biçimde bir topluluktan bireysel ayrılmalar önem arz etmemekte, o topluluğun genel olarak varlığını sürdürmesi aranmaktadır. Yine, bu insan topluluğunun kaç kişiyi kapsadığının da bir önemi bulunmamaktadır⁷. Bunun yanında, topluluktaki insanların sadece birlikte yaşamaları yeterli görülmemekte, ancak birbirine bağlı ve kendini devlete ait hisseden bireylerden müteşekkil bir insan topluluğunun devletin kurucu unsuru olabileceği belirtilmektedir⁸. İşte vatandaşlık da bu insan topluluğunu teşkil eden bireylerin devletle olan bağlarına karşılık gelen bir kavramdır⁹.

Vatandaşlık hukuku literatüründe de vatandaşlık, bir gerçek kişinin belirli bir devlete aidiyetini gösteren, kişi ile devlet arasındaki hukukî ve siyasi bağ olarak tanımlanmaktadır¹⁰. Vatandaşlık hukuku alanındaki en yeni milletlerarası sözleşme olan ve 1 Mart 2000 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesinde de vatandaşlığın, kişinin etnik kökenini göstermeksizin kişi ile devlet arasındaki hukukî bağ anlamına geldiği ifade edilmiştir¹¹. Ayrıca, şekli anlamda devlet ile kişi arasında hukukî düzenlenmiş bir ilişkiyi ifade etmenin yanı sıra vatandaşlık, maddi

4 Ergin Nomer, *Türk Vatandaşlık Hukuku* (30th edn, Filiz Kitabevi 2022) 3; Şafak Evran Topuzkanamış, *Vatandaşlık Üstüne Bir Tez* (1st edn, On İki Levha Yayıncılık 2013) 7; Rona Aybay, Nimet Özbek and Gizem Ersen Perçin, *Vatandaşlık Hukuku* (1st edn, Siyasal Kitabevi 2019) 3; Bilge Bingöl Schrijer, 'Vatandaşlık Hakkının Kapsamı ve Egemenlik İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme' (2018) 22(1) Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 199, 203; Sibel Özel, 'Suriyeli Sığınmacıların Kitlesele Olarak Türk Vatandaşlığına Alınması Meselesinin Hukuki Açından Değerlendirilmesi' (2017) 91(3) İstanbul Barosu Dergisi 14, 17.

5 Birden Güngören Bulgan, *Georg Jellinek'in Hak ve Devlet Kuramı* (1st edn, On İki Levha Yayıncılık 2017) 129; Karl Doehring, *Genel Devlet Kuramı* (Ahmet Mumcu tr, 8th edn, İnkılap Kitabevi 2019) 24.

6 Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri 2. Kitap* (12th edn, Turhan Kitabevi 2021) 5; Kemal Gözler, *Devletin Genel Teorisi* (10th edn, Ekin Yayınevi 2019) 4; Doehring (n 5) 28-47; Aybay, Özbek and Ersen Perçin (n 4) 2, Güngören Bulgan (n 5) 130-138.

7 Gözler (n 6) 49; Pazarıcı (n 6) 6.

8 Gözler (n 6) 50; Doehring (n 5) 28; Bingöl Schrijer (n 4) 207.

9 Evran Topuzkanamış (n 4) 7; Aybay, Özbek and Ersen Perçin (n 4) 3; Rona Aybay and Elif Oral, *Kamusal Uluslararası Hukuk* (1st edn, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2016) 213.

10 Aybay, Özbek and Ersen Perçin (n 4) 4; Güngör (n 3) 1; Nomer (n 4) 19; Vahit Doğan, *Türk Vatandaşlık Hukuku*, (18th edn, Savaş Yayınevi 2022) 6; Evran Topuzkanamış (n 4) 7.

11 Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi m. 2/a. Sözleşmenin İngilizce metni için bkz. <<https://rm.coe.int/168007f2c8#:~:text=This%20Convention%20establishes%20principles%20and,of%20States%20Parties%20shall%20conform.>> accessed 22.05.2022.,

anlamda haklar ve yükümlülükler içeren hukukî bir statüdür¹². Bu statüye girmekle kişi, vatandaşı olduğu devlete karşı birtakım yükümlülükler üstlenir ve yabancılara tanınmayan bazı haklara sahip olur¹³. En genel çerçevede, vatandaşın kendi devletine sadakat borcu bulunduğu, karşılığında devletin de vatandaşını koruma yükümlülüğü altında olduğu kabul edilmektedir¹⁴. Bu kapsamda, sadakat borcunu ihlal eden kişi vatandaşlıktan çıkarılabilmekte ve bu yükümlülüğün ihlali ceza hukuku bağlamında ciddi sonuçlara yol açabilmektedir¹⁵.

Devletler, egemenlik haklarından doğan yetkilerine dayanarak, vatandaşlıklarının hangi şartlarla kazanılacağını ve hangi şartlarda sona ereceğini tek taraflı olarak kendileri belirleyebilmektedir¹⁶. Devletlerin bu konuda sahip oldukları mahfuz yetki, milletlerarası hukuk tarafından da kabul edilmiştir¹⁷. Nitekim vatandaşlık hukuku alanındaki ilk milletlerarası sözleşme olan 1930 tarihli Vatandaşlık Kanunları İhtilafına İlişkin Bazı Sorunlar Hakkında Lahey Sözleşmesinin¹⁸ birinci maddesinin ilk cümlesinde her devletin kimlerin vatandaşı olduğunu kendi kanunuyla belirleyeceği düzenlenmiştir. Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi m. 3/1’de de çok benzer bir ifade yer almaktadır. Bununla birlikte, aşağıda inceleneceği üzere, devletlerin bu konuda sahip oldukları mahfuz yetki sınırsız değildir.

B. Milletlerarası Hukuk Bağlamında Vatandaşlık

Devletler, milletlerarası hukukun temel öznesini oluşturduklarından¹⁹, devletin kurucu unsurlarından biri olan insan unsuruna verilen vatandaşlık statüsü, milletlerarası hukukta da bazı sonuçlar doğurmakta ve dolayısıyla önem arz etmektedir²⁰. Bu sonuçlardan ilki diplomatik himaye yetkisidir. Her devlet, vatandaşının temel hakları başka bir devlet tarafından ihlal edildiğinde vatandaşı lehine diplomatik himaye yoluna başvurmak yetkisine sahiptir²¹. Vatandaşlık statüsünün milletlerarası hukuktaki diğer bir sonucu ise vatandaşı ülkeye kabul yükümlülüğüdür. Diplomatik himayenin kullanımı devletlerin takdirine bırakılmış iken vatandaşın ülkeye kabulü devletlerin

12 Nomer (n 4) 21; Evran Topuzkanamış (n 4) 8.

13 Aybay, Özbek and Ersen Perçin (n 4) 4; Nomer (n 4) 3.

14 Doehring (n 5) 29; İlyas Gölcüklü, ‘Güncel Gelişmeler Işığında Yatırım Yoluyla Türk Vatandaşlığının Kazanılması: Problemler ve Çözümler’ (2020) 40(1) PPIL 125, 128-129.

15 Gözler (n 6) 59. Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesinin 7. maddesinde de başka bir vatandaşlığı gönüllü olarak kazanmak, yabancı bir silahlı kuvvetlerde gönüllü olarak hizmet etmek, devletin hayati menfaatlerine ciddi biçimde zarar veren davranışlarda bulunmak gibi sadakat borcunun ihlalinin yansımaları olan haller kanunen ya da devlet kararıyla vatandaşlığın kaybına sebep olabilecek durumlar arasında sayılmıştır.

16 Güngör (n 3) 14; Doğan (n 10) 14.

17 Aybay, Özbek and Ersen Perçin (n 4) 19;

18 Sözleşme metni için bkz. <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20179/v179.pdf>> accessed 31.05.2022.

19 Pazarcı (n 6) 5.

20 Erdoğan Göğler, ‘Devletler Hususi Hukukunun Mahiyeti’ (1970) 27(3-4) AÜHF 173, 187.

21 Aybay, Özbek and Ersen Perçin (n 4) 35.

uyuması gereken mutlak bir yükümlülüktür²². Devletin, milletlerarası sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülükleri hariç, kendi vatandaşını suç sebebiyle yabancı bir ülkeye geri veremeyeceği prensibi de vatandaşlık bağının milletlerarası hukukta doğurduğu diğer önemli bir sonuçtur²³.

Dolayısıyla, her ne kadar insan unsurunun nasıl belirleneceği her devlet açısından vazgeçilmez bir hak ise de bir devlet ile vatandaşı olarak tespit ettiği kişi arasındaki ilişki diğer devletleri de ilgilendirmekte; vatandaşlığa ilişkin söz konusu belirlemeler milli hukuk kurallarıyla yapılırsa da milletlerarası hukuku da etkilemektedir²⁴. Bu nedenle, devletlerin mahfuz yetkilerinin sınırsız olmadığı, vatandaşlıkla ilgili milli düzenlemeler yapılırken milletlerarası sözleşmeler, milletlerarası uygulama ve milletlerarası hukukun kabul ettiği vatandaşlık hukukuna ilişkin genel ilkelerin dikkate alınması gerektiği ifade edilmiştir²⁵. Bu kapsamda, bir devletin, vatandaşlık bahşederken milletlerarası hukukça kabul edilebilir esaslara dayanmasının beklendiği ve devlet ile kişi arasında doğum yeri, kan bağı ya da ikametgâh gibi nedenlere dayanan bir bağ bulunmasının gerektiği ileri sürülmüştür²⁶. Aksi takdirde devlet, mahfuz yetkisini kötüye kullanmış sayılabilecek ve verilen vatandaşlığın, diğer devletler ya da milletlerarası mahkemeler tarafından kabul edilmemesi, diğer bir ifadeyle milletlerarası hukukta etki doğurmaması söz konusu olabilecektir²⁷.

Nitekim Lahey Sözleşmesinin birinci maddesinde, her devletin kimlerin vatandaşı olduğunu kendi kanunuyla belirleyeceği düzenlendikten sonra bu kanunun, milletlerarası sözleşmeler, milletlerarası teamül ve vatandaşlıkla ilgili genel hukuk ilkeleri ile uyumlu olduğu ölçüde diğer devletlerce kabul edileceği hüküm altına alınmıştır. Benzer bir hüküm Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesinde (m. 3/2) de bulunmaktadır. Türkiye, her iki Sözleşmenin de tarafı değildir. Ancak, TVK'nın Genel Gerekçesinde, Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesine de atıfla, tüm bu hususlar vurgulanmıştır. Bu çerçevede Genel Gerekçede, devletin egemenlik hakkından doğan mahfuz yetkisinin varlığının altı çizilmiş; ancak, devletin vatandaşlık alanında yaptığı düzenlemelerin, milletlerarası sözleşmelere, milletlerarası teamül hukukuna ve vatandaşlıkla ilgili genel kabul görmüş hukuk ilkelerine aykırı olmaması gerektiği de kabul edilmiştir²⁸.

22 ibid 42. Anayasa m. 23/son'da da vatandaşın sınır dışı edilemeyeceği ve yurda girme hakkından yoksun bırakılmayacağı hüküm altına alınmıştır.

23 ibid 32. Anayasa m. 38/son'da da Uluslararası Ceza Divanına taraf olmanın gerektirdiği yükümlülükler hariç olmak üzere vatandaşın suç sebebiyle yabancı bir ülkeye verilemeyeceği hüküm altına alınmıştır.

24 ibid 19.

25 Güngör (n 3) 14-16; Erdoğan Göger, 'Çifte Vatandaşlık' (1995) 44(1-4) AÜHFD 127, 129.

26 Aybay and Oral (n 9) 218.

27 Aybay, Özbek and Ersen Perçin (n 4) 21; Aybay and Oral (n 9) 219; İlhan Unat, *Nottebohm Kararı ve Tabiiyetin Gerçekliği İlkesi* (1st edn, Sevinç Matbaası 1966) 87; Göger (n 20) 188; Gülün Güngör, 'Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi' (1997-1998) 17-18(1-2) MHB (Prof. Dr. Yılmaz Altuğ'un Anısına Armağan) 229, 232.

28 Türk Vatandaşlığı Kanunu Tasarısı ve İçişleri Komisyonu Raporu (1/458) 2 <<https://www.5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss90.pdf>> accessed 10.06.2022.

Vatandaşlık hukuku ile ilgili olarak, bahsettiğimiz bu iki Sözleşme yanında, konuyu farklı yönleriyle, doğrudan ya da dolaylı bir biçimde ele alan birçok milletlerarası sözleşme mevcuttur²⁹. Devletlerin, taraf oldukları bu milletlerarası sözleşmelere uymaları gerektiği konusunda elbette bir tereddüt bulunmamaktadır. Vatandaşlık konusunda ilk akla gelen milletlerarası teamül hukuku kuralı ise vatansızlığın önlenmesidir. Bunun yanında, doğum yeri esasının o ülkede bulunan ve diplomatik bağışıklıktan yararlanan kişiler ile yabancı misyon çalışanları bakımından uygulanamayacağı da diğer bir teamül hukuku kuralı olarak karşımıza çıkmaktadır³⁰. Doktrinde, milli hukuk düzenlemelerindeki farklılıklar nedeniyle vatandaşlık hukukuna ait genel hukuk ilkesi bulmanın güçlüğüne işaret edilmekle birlikte, vatandaşlığın doğumla kazanılmasında kullanılan soy bağı (*ius sanguinis*) ile doğum yeri (*ius soli*) esasları bu kapsamda değerlendirilmektedir³¹. Ayrıca, ergin bir kişiye iradesi dışında vatandaşlık verilemeyeceği ile devletin kendi vatandaşı ile evlenen bir yabancıya bazı kolaylıklar sağlayarak vatandaşlık verebileceği de vatandaşlık hukuku alanındaki genel ilkeler arasında gösterilmektedir³².

C. Nottebohm Kararı ve Etkili Vatandaşlık İlkesi

1. Kararın Önemi

Milletlerarası Adalet Divanının (MAD) Lihtenştayn ile Guatemala arasındaki davada verdiği 1955 tarihli Nottebohm Kararı³³ hem vatandaşlık hukuku hem de milletlerarası hukuk bakımından en çok tartışılan kararlardan biridir. Zira söz konusu kararda MAD, tâbiyetin gerçekliği ya da gerçek, etkili veya etkin vatandaşlık olarak adlandırılan ilkenin kullanım alanını genişletmiş ve bu ilkeye, devletin sahip olduğu mahfuz yetkinin milletlerarası hukuktaki sınırını belirlemek amacıyla başvurmuştur³⁴. Nottebohm kararına kadar etkili vatandaşlık ilkesi, çifte vatandaşlığa sahip bir kişinin statüsü hakkında karar vermek durumunda kalan milletlerarası mahkemeler ile üçüncü devlet mahkemeleri tarafından mevcut vatandaşlıklar arasında bir seçim yapabilmek için kullanılmıştır³⁵. Bu ilke, 1930 tarihli Lahey Sözleşmesinin 5. maddesinde de benzer çerçevede ele alınmış ve birden fazla vatandaşlığa sahip bir kişinin ikamet ettiği ya da mevcut şartlar dahilinde en yakın bağlantılı bulunduğu ülkenin vatandaşlığının üçüncü

29 Güngör (n 3) 16-19.

30 Unat (n 27) 24; Güngör (n 3) 19-20.

31 UN International Law Commission, *First Report on Diplomatic Protection* (7 March 2000 by John R. Dugard) (*ILC Report*) 227 <https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_506.pdf> accessed 02.08.2022; Güngör (n 3) 20-21; Aybay, Özbek and Ersen Perçin (n 4) 21; Aybay and Oral (n 9) 219; Doehring (n 5) 30; Gözler (n 6) 59.

32 Aybay, Özbek and Ersen Perçin (n 4) 23.

33 Nottebohm Case (second phase), Judgment of April 6th, 1955: ICJ Reports 1955 <<https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/18/018-19550406-JUD-01-00-EN.pdf>> accessed 12.12.2022.

34 Unat (n 27) 25, 27; Göğür (n 20) 190.

35 Unat (n 27) 6.

bir devlet tarafından dikkate alınacağı maddede düzenlenmiştir³⁶. Nottebohm kararında ise MAD’ın, etkili vatandaşlık ilkesinin kullanımını çifte ya da çok vatandaşlık durumu ile sınırlandırmadığı; Lihtenştayn’ın Guatemala’ya karşı diplomatik himaye yetkisini kullanıp kullanamayacağını, dolayısıyla Nottebohm’un vatandaşlığına milletlerarası hukukta etki tanınıp tanınmayacağını bu ilke kapsamında tartıştığı görülmektedir³⁷.

Etkili vatandaşlık ilkesinin MAD tarafından bu şekilde yorumlanması, doktrinde çokça tartışılmış ve eleştirilmiş olmakla birlikte, kararın aynı derecede dikkate değer diğer bir noktası, hukukun genel ilkelerinden biri kabul edilen hakkın kötüye kullanılması yasağına üstü kapalı şekilde yaptığı atıftır³⁸. Aşağıda da açıklanacağı üzere Nottebohm, Alman vatandaşı olarak savaş hukuku uygulamalarına maruz kalmamak amacıyla tarafsız devlet konumundaki Lihtenştayn vatandaşlığına geçmeyi tercih etmiş; Lihtenştayn da hızlı bir şekilde ve kendi kurallarında yer alan ikamete ilişkin muafiyetten yararlanmasını sağlayarak Nottebohm’un vatandaşlık başvurusunu kabul etmiştir. MAD, Nottebohm’un, Lihtenştayn hukukuna göre vatandaşlık kazandığını kabul etmekle birlikte, bu kazanımın sadece savaş hukukunun sonuçlarını bertaraf etmeyi, dolayısıyla bir milletlerarası hukuk kuralından kaçınmayı, bunun mümkün olmaması durumunda da Lihtenştayn’ın diplomatik himayesinden yararlanmayı hedeflemesi nedeniyle bu durumu aslında zımnen hakkın kötüye kullanılması olarak değerlendirmiştir³⁹. Ancak, kararını verirken, Lihtenştayn’ın Nottebohm’a vatandaşlık bahşederken iyi niyetli davranmaması ile Nottebohm ve Lihtenştayn arasında gerçek bir bağ bulunmaması gerekçeleriyle karşı karşıya kalan MAD’ın, bağımsız bir devletin davranışına ilişkin bir yargı içermemesi nedeniyle ikinci gerekçeyi tercih ettiği ileri sürülmüştür⁴⁰. Diğer taraftan, mahfuz yetkinin milletlerarası hukuktaki sınırı kabul edilen hakkın kötüye kullanılmaması ilkesinin Nottebohm kararıyla somutlaştığı ve güçlendiği de ifade edilmiştir⁴¹.

2. Olaylar

Friedrich Nottebohm 1881 yılında Hamburg’da doğmuş ve doğumla Alman vatandaşlığını kazanmıştır. Nottebohm 1905 yılında Guatemala’ya yerleşmiş ve ticaret, bankacılık ve tarım alanlarındaki faaliyetlerinin merkezini Guatemala’da

36 Maddenin orijinal metni şu şekildedir: “Within a third State, a person having more than one nationality shall be treated as if he had only one. Without prejudice to the application of its law in matters of personal status and of any conventions in force, a third State shall; of the nationalities which any such person possesses, recognise exclusively in its territory either the nationality of the country in which he is habitually and principally resident, or the nationality of the country with which in the circumstances he appears to be in fact most closely connected.”

37 Berk Demirkol, ‘Uluslararası Hukukta Dikkate Alınan Vatandaşlık: Gerçek Kişilerde “Etkin Vatandaşlık” Sorunsalı’ (2015) 2 GSÜHFD 159, 164.

38 Robert D. Sloane, ‘Breaking the Genuine Link: The Contemporary International Legal Regulation of Nationality’ (2009) 50(1) Harvard International Law Journal 18-19, <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1262877> accessed 14.08.2022; Unat (n 27) 52-53.

39 Sloane (n 38) 20.

40 ILC Report (n 31) 228.

41 Unat (n 27) 95.

tesis etmiştir. Uyuşmazlığın temelindeki olayların patlak verdiği 1943 yılına kadar burada yaşayan Nottebohm, zaman zaman iş amacıyla Almanya'ya, tatil amacıyla da başka ülkelere gitmiş; birkaç defa da Lihtenştayn'da yaşayan kardeşini ziyaret etmiştir. II. Dünya Savaşının başlamasından yaklaşık bir ay sonra, 1939 yılının Ekim ayının başında Nottebohm, Lihtenştayn'ın başkenti Vaduz'a gitmiş ve 9 Ekim'de Lihtenştayn vatandaşlığını kazanmak için başvurmuştur⁴².

1934 tarihli Lihtenştayn Vatandaşlık Kanununda, telsik yoluyla vatandaşlık kazanmak için, diğer şartlar yanında ve istisnai haller dışında, önceki vatandaşlığın kaybedileceğinin ispatı ile üç yıl ikamet şartı da aranmaktadır. Lihtenştayn'da ikamet etmeyenlerden ise gelir idaresi ile yapılmış anlaşmanın sunulması istenmektedir⁴³. 1913 tarihli Alman Vatandaşlık Kanununa göre ise yabancı bir devlet vatandaşlığının kazanılması ile Alman vatandaşlığı kaybedilmektedir⁴⁴. İkamet şartıyla ilgili olarak Nottebohm, başvurusunda, ikamet muafiyetinden yararlanmak istediğini belirterek Mauren Belediyesine 25.000, devlete de 12.500 İsviçre Frangı ödeme taahhüdünde bulunmuş; gelir idaresi ile yaptığı anlaşma çerçevesinde de telsik için yıllık 1.000 İsviçre Frangı vergi ödeyeceğini ifade etmiştir. Ayrıca, güvence olarak 30.000 İsviçre Frangı depo etmeyi üstlenmiş; finansal durumuna ilişkin bilgiler sunarak hiçbir şekilde belediyeye ilave bir yük getirmeyeceğini belirtmiştir. Son olarak Nottebohm, vatandaşlığa alınma işlemlerinin gecikmeksizin tamamlanması ricasında bulunmuştur⁴⁵. Vatandaşlığı kazanmasına ilişkin belgenin 20 Ekim 1939'da düzenlenmesinden sonra Lihtenştayn pasaportuyla Zürih'teki Guatemala konsoloslüğundan 1 Aralık 1939'da vize alarak 1940 yılının başında Guatemala'ya dönmüştür⁴⁶.

Guatemala'nın 1941 yılının Aralık ayında Almanya'ya karşı savaşa girmesinin ardından Nottebohm düşman devlet vatandaşı kabul edilerek 1943 yılında sınır dışı edilmiş ve ABD'deki tecrit kampına gönderilmiştir. Ayrıca, 1944 yılında Guatemala'daki tüm taşınır ve taşınmaz mallarına el konmuştur. 1946 yılında serbest kalan Nottebohm, Guatemala'ya giriş talebi reddedilince Lihtenştayn'a giderek oraya yerleşmiştir. 17 Aralık 1951'de Lihtenştayn, Nottebohm'un şahsına ve mallarına karşı yapılan muameleler nedeniyle diplomatik himaye yetkisine dayanarak Guatemala'ya karşı MAD'a başvurmuş ve tazminat talebinde bulunmuştur⁴⁷.

42 Nottebohm Case (n 33) 13.

43 ibid 14.

44 Unat (n 27) 7.

45 Nottebohm Case (n 33) 15.

46 ibid 16.

47 ibid 12.

3. Kararda Öne Çıkan Hususlar

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Nottebohm kararına konu uyumsuzlukta çifte vatandaşlıktan kaynaklı bir sorun bulunmamaktadır. Zira Nottebohm, Lihtenştayn vatandaşlığını kazandığı tarihte yürürlükte olan Alman Vatandaşlık Kanunu uyarınca Alman vatandaşlığını kaybetmiştir. Ancak MAD, olumlu vatandaşlık ihtilaflarının çözümünde başvurulmuş etkili vatandaşlık ilkesini, Nottebohm ile Lihtenştayn arasındaki vatandaşlık bağının niteliğini değerlendirmek ve bu bağın diplomatik himaye yetkisine dayanak teşkil edip edemeyeceğini tespit etmek için kullanmış; neticede, Guatemala'nın Nottebohm'un Lihtenştayn vatandaşlığını tanımak zorunda olmadığına hükmetmiştir.

Öncelikle MAD, kararında, vatandaşlığı şu şekilde tarif etmiştir⁴⁸:

Devletlerin uygulamaları, tahkim ve yargı kararları ile doktrinin görüşüne göre vatandaşlık, temelinde toplumsal bağlılık olgusu ile gerçek bir varlık, menfaat ve duygu ilişkisi yanında karşılıklı hak ve görevlerin mevcudiyeti bulunan hukukî bir bağlıdır. Denilebilir ki, ister doğrudan kanun yoluyla ister yetkili makamın tasarrufuyla verilsin, vatandaşlık, kendisine verilen kişinin, veren devletin halkıyla diğer herhangi bir devletin halkına göre daha sıkı ilişkili olduğu gerçeğinin hukukî ifadesidir.

Ayrıca MAD, her egemen devletin, kendi mevzuatıyla vatandaşlık kazanımına ilişkin kuralları belirleyebileceğini, bu anlamda vatandaşlığın tamamen devletlerin ülkesel yetkileri kapsamında bulunduğunu belirtmiştir⁴⁹. Ancak burada mesele, Lihtenştayn'ın hukuk sistemi ile ilgili bir mesele değildir. Zira diplomatik himaye yetkisini kullanma hakkının olup olmadığı Lihtenştayn'ın hukukuna ya da kararına değil, milletlerarası hukuka bağlıdır. Nottebohm'a vatandaşlık verilmesi, Lihtenştayn'ın kendi ülkesel yetkisi dahilindeki bir işlemdir. Buradaki sorun ise bu işlemin milletlerarası etki yaratıp yaratamayacağıdır ve milletlerarası uygulamada, devletlerin ülkesel yetkileri çerçevesinde yaptıkları ama kendiliğinden ya da mutlaka milletlerarası etki doğurmayan ve diğer devletleri bağlamayan birçok örnek bulunmaktadır⁵⁰. Ayrıca hiçbir devlet, kişinin bir devletle olan gerçek bağına uyum sağlayacak şekilde vatandaşlık hukukî bağını kurma amacına uygun hareket etmedikçe kendi kurallarının başka bir devlet tarafından kabul edilmesi gerektiğini ileri süremez⁵¹.

MAD, diplomatik himaye yetkisinin çifte vatandaşlık durumunda kullanılmasına ilişkin olarak milletlerarası mahkemelerin verdiği çoğu kararda, başvuran devletin dayandığı vatandaşlık statüsünün bu devlete himaye hakkı verip vermediğini, dolayısıyla karşı devletin bu vatandaşlığın etkisini kabul etme yükümlülüğünün

48 ibid 23.

49 ibid 20.

50 ibid 20-21. Örneğin, bir devletin mahkemesi tarafından verilen bir karar, ancak belli şartların gerçekleşmesine bağlı olarak başka bir devlette bağlayıcı hale gelebilir.

51 ibid 23.

bulunup bulunmadığını belirlemeye odaklandıklarını tespit etmiştir⁵². Bu belirleme yapılırken, milli ve milletlerarası düzenlemeler, doktrin ve uygulamadaki eğilim gerçek vatandaşlığın esas alınması doğrultusundadır⁵³. MAD'a göre Nottebohm davasındaki sorun da aynıdır ve aynı şekilde çözülmelidir⁵⁴.

Devletlerin vatandaşlık konusundaki mahfuz yetkilerini kabul etmekle birlikte MAD, sonradan kazanılan vatandaşlığın milletlerarası alanda etki doğurmasını değerlendirirken bu yolla kazanılan vatandaşlığın önemini şu şekilde vurgulamıştır⁵⁵:

Telsik yoluyla vatandaşlığın kazanılması hafife alınacak bir mesele değildir. Böyle bir şeyi istemek ve elde etmek insan hayatında sıklıkla meydana gelen bir olay değildir. Kişinin bir sadakat bağı koparmasını ve yeni bir sadakat bağı kurmasını içerir. Onu edinen kişi için geniş kapsamlı sonuçları olabilir ve kişinin kaderinde önemli değişikliklere yol açabilir. Onu kişisel olarak ilgilendirdiğinden telsiki sadece kişinin malları üzerinde doğuracağı etkiler açısından ele almak telsikin önemini yanlış anlamak olur. Telsikin milletlerarası etkisini değerlendirmek için hangi şartlar altında verildiğini, ona bağlı önemli özellikleri, vatandaşlık isteyen kişinin, onu verecek ülkeye yönelik sadece sözlü değil, gerçek ve etkili tercihini göz ardı etmek imkânsızdır.

Tüm bu noktalardan hareketle MAD, Nottebohm'un Lihtenştayn, Almanya ve Guatemala ile bağlantılarını incelemiş, vatandaşlığa alınma işleminin Lihtenştayn ile Nottebohm arasındaki gerçek bir bağa dayanmadığını ve sonrasında da Nottebohm'un hayat tarzında hiçbir değişikliğe yol açmadığını tespit etmiştir. Ayrıca, telsik işleminin, Nottebohm'un Lihtenştayn toplumunun bir üyesi haline gelmesini değil, tarafsız devlet konumundaki Lihtenştayn'ın korumasından yararlanabilmesini amaçladığını belirterek bu şartlar altında kazanılan vatandaşlığı Guatemala'nın tanımak zorunda olmadığı sonucuna varmıştır⁵⁶.

II. Yetkili Makam Kararıyla Vatandaşlığın Kazanılması

A. Genel Olarak

Bir devletin vatandaşlığı ya doğum olgusuna bağlı olarak ya da doğumdan sonra doğum olgusundan başka bir sebeple kazanılabilmektedir⁵⁷. Bu çerçevede TVK'da, Türk vatandaşlığının sonradan kazanılmasının yetkili makam kararı, evlat edinilme ya da seçme hakkının kullanılması yollarından biri ile mümkün olabileceği düzenlenmiştir. Devletin yetkilendirilmiş bir makamının yapacağı bir işlem ile vatandaşlığın kazanılmasına teknik olarak telsik denmektedir. Telsik, sözlük anlamı itibarıyla, bir

52 ibid 21.

53 ibid 22-23.

54 ibid 22.

55 ibid 24

56 ibid 26.

57 Aybay, Özbek and Ersen Perçin (n 4) 90-91.

kişinin mensubu bulunduğu kabileden ayrıлып başka bir kabileye geçmesini ifade ettiğinden, aslında, doğumdan başka bir sebeple vatandaşlık kazanmanın tüm yollarını kapsamaktadır⁵⁸. Ancak, vatandaşlık hukukunda genellikle daha dar bir anlamda kullanılan telsik (*naturalisation*), kanunun öngördüğü şartları taşıyan ve daha önce ilgili devletin vatandaşlığında bulunmayan bir yabancının, talep etmesi halinde, yetkili makamın kararıyla vatandaşlığa alınmasıdır⁵⁹. TVK sistematüğinde ise telsik, aşağıda da açıklanacağı üzere, yetkili makam kararıyla vatandaşlık kazanılmasının esas türü olmakla birlikte ondan daha dar bir kapsama sahiptir.

Vatandaşlık kavramının tarihsel gelişimine bakıldığında, kişi ile devlet arasındaki doğal (*natural*) bir bağa dayanan soy bağı ile doğum yeri esaslarının, vatandaşlığın doğum yoluyla kazanılmasında tercih edildikleri görülmektedir. Bu doğal bağlara sahip olmadıkları için yabancıların vatandaşlığa kabulü açısından zamanla ilave şartlar getirilmiştir. Aslında, getirilen bu ilave şartlarla amaçlanan da bir yabancının soy bağı ya da doğum yeri esasına göre sahip olmadığı doğal bağın kurulması (*naturalisation*) ve yabancının uygun bir şekilde toplumla bütünleştirilmesidir⁶⁰. Zira telsik, bu yolla vatandaşlık kazanacak yabancılar ile devlet açısından önemli olduğu kadar, hâlihazırda o devletin vatandaşlığında bulunan kişileri de yaşadıkları topluma yeni unsurlar katılacak olması sebebiyle yakından ilgilendirmektedir⁶¹.

Bu yolla vatandaşlığın kazanılmasında, vatandaşlığında bulunmadığı bir devlet ile arasındaki maddi ve manevi güçlü bağlar nedeniyle kişi, o devletin vatandaşı olmak istemektedir. İlgili devlet de vatandaşlık talep eden yabancı ile arasındaki bu bağları, belirli bazı hukukî şartlar çerçevesinde kontrol ederek yabancının başvurusunu değerlendirmektedir⁶². Kişi ile devlet arasında sonradan oluşan bu bağın ya da bütünleşmenin vatandaşlığın kazanılması için ne seviyede bulunması gerektiğini her devlet kendi düzenlemeleriyle belirlemektedir⁶³. Bu çerçevede, telsik yoluyla vatandaşlığın kazanılmasının kişinin iradesi/talebi, yetkili makamın iradesi/kararı ve sıkı irtibat/ilgi bağı unsurlarından oluştuğunu söylemek mümkündür⁶⁴.

Anglo-Sakson hukuk düzenlerinde, yetkili makam kararıyla vatandaşlık kazanılması, yabancı açısından bir hak olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, kanunda aranan şartların gerçekleşmesi durumunda yabancı açısından vatandaşlığa alınma hakkı

58 ibid 105.

59 Osman Fazıl Berki, *Devletler Hususi Hukuku, Cilt: I "Taabiyet ve Yabancılar Hukuku"* (6th edn, Güzel Sanatlar Matbaası 1966) 62; Erdoğan Göğler, *Türk Tabiiyet Hukuku* (4th edn, Sevinç Matbaası 1979) 66; F Elif Çelik, 'Sonradan ve Yetkili Makam Kararıyla Türk Vatandaşı Olmanın Şartları (TVK m.11)' (2021) 157 TBB Dergisi 445, 448; Rainer Bauböck and Sara Wallace Goodman, 'Naturalisation' *EUDO Citizenship Policy Brief No 2* (2010) 1 <https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/51625/RSCAS_EUDO_CIT_PB_2011_02.pdf?sequence=1&isAllowed=y> accessed 04.09.2022.

60 Athanasia Andriopoulou, 'The "ius pecuniae": The Prize of Citizenship' *BRIDGE Network Working Paper 4* (2020) 3 <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3633777> accessed 14.08.2022.

61 Jonathan Seglow, 'Arguments for Naturalisation' (2009) 57 *Political Studies* 788, 788.

62 B Bahadır Erdem, *Türk Vatandaşlık Hukuku* (6th edn, Beta Basım 2017) 118-119; Nomer (n 4) 76.

63 Doğan (n 10) 56.

64 ibid; Erdem (n 62) 118-119.

doğmakta ve yetkili makamın bu konuda bir takdir yetkisi bulunmamakta; hakkın doğup doğmadığı ise yargı organları tarafından tespit edilmektedir⁶⁵. Hukukumuzun da dahil olduğu Kıta Avrupası hukuk düzenlerinde ise vatandaşlık, bir statü olarak yetkili makamın takdiri ile bahşedilmektedir⁶⁶. Ancak elbette, yetkili makamların, bu konudaki takdir haklarını keyfi bir biçimde kullanmamaları gerekmektedir⁶⁷.

TVK'da da yetkili makam kararıyla vatandaşlığın kazanılması bu çerçevede düzenlenerek 10. maddede, Türk vatandaşlığını kazanmak isteyen bir yabancının TVK'da belirtilen şartları taşıması halinde yetkili makam kararı ile Türk vatandaşlığını kazanabileceği; ancak, aranan şartları taşımanın vatandaşlığın kazanılmasında kişiye mutlak bir hak sağlamayacağı hüküm altına alınmıştır. Ayrıca, Anayasanın 125. maddesinde bulunan ve idarenin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yolunu açık tutan hüküm çerçevesinde, yetkili makamın vatandaşlığın kazanılması talepleri hakkında vereceği kararlar yargı denetimine tabi olmakta ve bu şekilde keyfilik önlenmektedir.

Yetkili makam kararıyla Türk vatandaşlığının kazanılması, talepte bulunan yabancının Türkiye ile arasındaki ilgi bağına göre TVK'da olağan ve olağanüstü telsik ile vatandaşlığın yeniden ve evlenme yoluyla kazanılması olmak üzere dört farklı şekilde ele alınmıştır⁶⁸. Olağanüstü telsik ya da istisnai yoldan vatandaşlığın kazanılmasını bir sonraki bölümde inceleyeceğiz. Şartları TVK m. 11'de yer alan genel olarak vatandaşlığa alınma⁶⁹, olağan⁷⁰ ya da adi⁷¹ telsik, yetkili makam kararıyla kazanmanın diğer türleriyle karşılaştırıldığında, en kapsamlı şartların arandığı ve fakat olağan kazanma yoludur⁷². Türk vatandaşlığını diğer yollarla kazanabilmek için gerekli şartları taşımayan bir yabancı bu yola başvurabilecektir. Olağan telsik yoluyla Türk vatandaşlığının kazanılmasında öne çıkan kriter, Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi⁷³ ile diğer birçok ülkede⁷⁴ olduğu gibi ikamet şartıdır. Zira bir ülkede uzun zamandan beri ikamet eden kişinin, o ülkenin hukukuna, kültürüne ve geleneklerine uyum sağladığı kabul edilmektedir⁷⁵.

65 Göğer, *Türk Tabiiyet Hukuku* (n 59) 66-67; Doğan (n 10) 56.

66 Göğer, *Türk Tabiiyet Hukuku* (n 59) 67; Çelik (n 59) 454.

67 Doğan (n 10) 56.

68 ibid 58.

69 Feriha Bilge Tanrıbilir, 'Türk Vatandaşlığı Kanunu Tasarısının Vatandaşlığın Kazanılmasına İlişkin Hükümleri' (2008) 75 TBB Dergisi 27, 30; Rifat Erten, 'Türk Vatandaşlığı Kanunu Tasarısı'nın Türk Vatandaşlığının Kazanılmasına İlişkin Hükümleri Hakkında Değerlendirmeler' (2008) 66(4) Ankara Barosu Dergisi 36, 43.

70 Aybay, Özbek and Ersen Perçin (n 4) 114.

71 Göğer, *Türk Tabiiyet Hukuku* (n 59) 67; Doğan (n 10) 59.

72 Güngör (n 3) 85.

73 Sözleşmenin 6. maddesinin 3. fıkrasında, her taraf devletin kendi iç hukukunda kendi topraklarında hukuken ve mutaden ikamet eden kişilerin vatandaşlığa alınmasını sağlayacakları, vatandaşlığa alma koşullarını belirlerken başvuru yapılmadan önceki ikamet şartının on yılı geçemeyeceği hüküm altına alınmıştır.

74 Andriopoulou (n 60) 3.

75 Doğan (n 10) 61; Andriopoulou (n 60) 3; Nomer (n 4) 82; Özel (n 4) 20.

Türk vatandaşlığını herhangi bir şekilde kaybetmiş ve artık yabancı statüsünde bulunan kişiler açısından vatandaşlığın yeniden kazanılması da TVK'da yetkili makam kararıyla kazanmanın bir türü olarak ve vatandaşlığı kaybetme nedeni dikkate alınarak düzenlenmiştir⁷⁶. Bu çerçevede, TVK m. 13 ile m. 43'te ikamet şartı aranmaksızın, TVK m. 14'te ise ikamet şartı aranarak vatandaşlığın yeniden kazanılması hüküm altına alınmıştır. Her ne kadar bu kapsamda vatandaşlığın kazanılmasında da ilgilinin talebinin yetkili makamın kararı ile olumlu sonuçlanması gerekiyorsa da bu yolla vatandaşlık kazanacak kişi, önceden Türk vatandaşı olduğundan vatandaşlığın yeniden kazanılması bir telsik türü olarak nitelendirilmemektedir⁷⁷. Nitekim Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesinde de bu yol, vatandaşlığın kazanılmasına ilişkin 6. maddeden ayrı bir şekilde ve hatta vatandaşlığın kaybına ilişkin 7. ve 8. maddelerden sonra gelecek şekilde 9. maddede düzenlenmiştir.

TVK'nın sistematigi kapsamında, yetkili makam kararıyla vatandaşlık kazanılabilmesinin son bir yolu olarak evlenmeyi görmekteyiz. Tarihsel süreç içerisinde evlenmenin vatandaşlığa etkisi, farklı anlayışlar çerçevesinde şekillenmiş; bir Türk vatandaşı ile evlenen yabancı kadının Türk vatandaşlığını kanun hükmü gereği kazanacağı kabul edildiği dönemlerden, kadın ya da erkek yabancı eşin talep etmesi ve kanunda yazan şartların gerçekleşmesi halinde yetkili makamın kararına bağlı olarak vatandaşlığın kazanabileceğinin kabul edildiği dönemlere gelinmiştir⁷⁸. Bu nedenle, TVK m. 16'da bu doğrultuda yer alan düzenleme, evlenmenin özellikleri dikkate alınarak yapılan, vatandaşlığın yetkili makam kararıyla kazanılmasının yeni bir türü olarak ifade edilmektedir⁷⁹. Bununla birlikte, bu yolla Türk vatandaşlığını kazanmak isteyen yabancı, daha önce Türk vatandaşlığı bulunmayan bir yabancı olacaktır. Ayrıca, artık evlenme ile vatandaşlık kanun hükmü gereği kazanılmadığından yabancı eşin kazanma talebinde bulunması, kanunda aranan şartların karşılanması, yetkili makamın da talebi kabul etmesi gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, evlenme işleminin kendisinin, vatandaşlığın kazanılmasında doğrudan bir etkisi artık bulunmamakta; evlenme yoluyla vatandaşlığın kazanılması, mevcut yapısıyla, aslında bir telsik sürecine işaret etmektedir. Ancak, TVK m. 16'da öngörülen şartlar arasında Türkiye'de ikamet, Türkiye'de yerleşmeye karar verdiğini davranışları ile teyit ya da yeteri kadar Türkçe konuşabilmek gibi olağan telsikte aranan şartlar yer almamaktadır. Dolayısıyla, evlenme yoluyla Türk vatandaşlığının kazanılmasına bu açıdan bakıldığında, aslında, yetkili makam kararıyla kazanmanın telsik dışında değerlendirilebilecek yeni bir türünden ziyade, olağan telsik ile kazanmanın bir istisnasını teşkil ettiğini söylemek mümkün görülmektedir⁸⁰.

76 Rifat Erten, 'Türk Vatandaşlığının Yeniden Kazanılması' (2021) 70(4) AÜHFD 899, 908.

77 Göger, *Türk Tabiiyet Hukuku* (n 59) 68; Bilgin Tiryakioğlu, 'Türk Vatandaşlığı Kanunu Tasarısına Göre Vatandaşlığın Yetkili Makam Kararı ile Kazanılması' in Vahit Doğan, Feriha Bilge Tanrıbilir and Banu Şit (eds) *Türk Vatandaşlığı Kanunu Tasarısı Sempozyumu* (Seçkin Yayıncılık 2008) 81.

78 Ayrıntılı bilgi için bkz. Özge Bilge, 'Evlenme Yoluyla Türk Vatandaşlığının Kazanılması' (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı 2020) 165-189.

79 Doğan (n 10) 90.

80 Nitekim Mülga 403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun 7. maddesinde de "bir Türk vatandaşı ile evli olanlar ile bunların reşit çocukları" istisnai yoldan vatandaşlığa alınabilecek yabancı grupları arasında sayılmıştır.

B. İstisnai Yoldan Vatandaşlığın Kazanılması

Yetkili makam kararı ile vatandaşlık kazanılmasının dördüncü türü, TVK m. 12’de düzenlenen istisnai yoldan kazanma⁸¹, olağanüstü⁸² ya da fevkalade⁸³ telsiktir⁸⁴. Bu yol, TVK m. 11’de öngörülen ve bir yabancıyla Türk devleti ile arasında olduğu kabul edilen sadakat bağı ve Türk toplumuna sağladığı uyumu gösteren şartlar aranmaksızın⁸⁵, belirli özelliklere sahip yabancıların vatandaşlık kazanabilmelerini sağlamak amacıyla taşımaktadır⁸⁶. Bu nedenle de sadece “milli güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek bir hali bulunmaması” şartı maddede getirilmiş; başvuracak yabancıyla ergin ve ayırt etme gücüne sahip olması dahi istenmemiştir.

Literatürde kolaylaştırılmış (*facilitated*)⁸⁷ ya da basitleştirilmiş (*simplified*)⁸⁸ telsik şeklinde de ifade edilen bu yol, İsviçre⁸⁹, İsveç⁹⁰, Danimarka, Finlandiya, İzlanda gibi bazı devletlerde⁹¹, devlet vatandaşı ile evli olma ya da telsik yoluyla vatandaşlık kazanmış kişinin çocuğu olma gibi kişisel durumları nedeniyle ilgili devlet ile aralarında sıkı bir bağ bulunduğu düşünülen bazı kişi gruplarının, olağan telsikte öngörülen ikamet şartının genellikle yumuşatılması ya da kaldırılması suretiyle daha kolay bir şekilde vatandaşlık kazanmalarına hizmet etmektedir. Avusturya, Belçika, Hollanda ve Slovenya gibi diğer bazı devletlerin kanunlarında ise bilim, ekonomi, sanat veya spor alanlarında gösterdiği olağanüstü başarılar nedeniyle yabancıyla vatandaşlığa alınmasının ilgili devletin menfaatine olacağı durumların da istisnai vatandaşlığa alınma kapsamında değerlendirildiği görülmektedir⁹².

81 Banu Şit Köşgeroğlu, ‘İstisnai Yoldan Vatandaşlığın Kazanılmasına İlişkin Genel Esaslar ve Son Değişiklikler Çerçevesinde Türk Vatandaşlığının İstisnai Yoldan Kazanılması’ (2017) 7(1) Hacettepe HFD 169, 169; Neşe Baran Çelik, ‘Güncel Gelişmeler Işığında Türk Vatandaşlığının İstisnai Haller Kapsamında Kazanılması’ (2017) 130 TBB Dergisi 357, 357.

82 Aybay, Özbek and Ersen Perçin (n 4) 123.

83 Berki (n 59) 69; Göğer (n 59) 67; Nomer (n 4) 73.

84 “Türk vatandaşlığının kazanılmasında istisnai haller” başlığını taşıyan TVK m. 12 aşağıdaki hükmü içermektedir:

(1) Millî güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek bir hali bulunmaması şartıyla Cumhurbaşkanı kararı ile aşağıda belirtilen yabancılar Türk vatandaşlığını kazanabilirler:

a) Türkiye’ye sanayi tesisleri getiren veya bilimsel, teknolojik, ekonomik, sosyal, sportif, kültürel, sanatsal alanlarda olağanüstü hizmeti geçen ya da geçeceği düşünülen ve ilgili bakanlıklarca haklarında gerekçeli teklifle bulunulan kişiler.

b) (Ek: 28/7/2016-6735/27 md.) 4/4/2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun 31 inci maddesinin birinci fıkrasının (j) bendi uyarınca ikamet izni alanlar ile Turkuaz Kart sahibi yabancılar ve bunların yabancı eşi, kendisinin ve eşinin ergin olmayan veya bağımlı yabancı çocuğu.

c) Vatandaşlığa alınması zaruri görülen kişiler.

d) Göçmen olarak kabul edilen kişiler.

(2) (Ek: 19/10/2017-7039/29 md.) Millî güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek hali bulunanların talepleri Bakanlıkça reddedilir.

85 Erdem (n 62) 137.

86 Doğan (n 10) 71.

87 Bauböck and Wallace Goodman (n 59) 6.

88 Andriopoulou (n 60) 4.

89 1 Ocak 2018 tarihinde yürürlüğe giren İsviçre Vatandaşlığı Hakkında Federal Kanun için bkz. <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2016/404/en#tit_2/chap_1> accessed 07.09.2022.

90 Bkz. 2001/82 sayılı ve 01.03.2001 tarihli İsveç Vatandaşlığı Hakkında Kanun <https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-200182-om-svenskt-medborgarskap_sfs-2001-82> accessed 07.09.2022.

91 Bauböck and Wallace Goodman (n 59) 6.

92 Jelena Dzankic, ‘Investment-Based Citizenship and Residence Programmes in the EU’ *EUI Working Paper RSCAS 2015/08* (2015) 6-7 <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2558064> accessed 07.09.2022.

Dolayısıyla, istisnai yoldan vatandaşlığın kazanılması, farklı şekillerde ifade edilse de özünde, olağan yoldan vatandaşlığın kazanılabilmesi için aranan şartların bazılarının belli kişi grupları için aranmadığı istisnai bir usule işaret etmektedir. Ayrıca, bir telsik türü olması nedeniyle, yukarıda ifade ettiğimiz kişinin iradesi, yetkili makamın iradesi ve ilgi bağı unsurlarının bu tür kazanmada da bulunması gerektiğini söylemek mümkündür. Diğer bir ifadeyle bu yol, ilgili devlet ile hiçbir bağlantısı bulunmayan bazı yabancıların kolay bir şekilde vatandaşlığa alınabilmesini amaçlamamaktadır. Tam tersine, olağan telsik ile vatandaşlığa alınacak kişilere nazaran bu yabancıların ilgili devlet ile daha kuvvetli bağlara sahip oldukları kabul edildiğinden olağan telsikte aranan şartların, özellikle de ikamet şartının, yumuşatılması suretiyle daha kolay bir şekilde vatandaşlığa alınmaları arzu edilmektedir⁹³.

İstisnai yoldan vatandaşlığın kazanılması, 1312 ile 403 sayılı önceki kanunlarımızda da yer alan bir kazanma türüdür. Bu kanunlarda, olağan telsikte aranan şartlardan ikamet ve yerleşim niyetinden muaf bir düzenleme tarzı benimsenmek suretiyle tam anlamıyla olağan telsikin istisnasını teşkil eden bir kazanma yolu kurgulanmıştır. Dolayısıyla, örneğin 403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun istisnai vatandaşlığa alınmayı düzenleyen 7. maddesi çerçevesinde “vatandaşlığa alınması Bakanlar Kurulunca zaruri görülenler”in dahi olağan telsikin diğer şartlarını karşılamaları aranmıştır. 5901 sayılı TVK’da ise istisnai telsiki düzenleyen 12. maddede, olağan telsiki düzenleyen 11. maddeye bir atıf bulunmadığı gibi, olağan telsike özgü şartlardan hiçbirine yer verilmemiştir. Söz konusu düzenleme tarzı ile olağan telsik ile olağanüstü telsik arasındaki bağ koparılmış, “milli güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek bir hali bulunmayan” bazı grup yabancıların kolay yoldan Türk vatandaşlığını kazanabilmeleri mümkün hale gelmiştir⁹⁴.

C. Yatırım Yoluyla Vatandaşlığın Kazanılması

Hukukumuzda “yatırım yoluyla vatandaşlık” aslında yeni bir olgu değildir⁹⁵. Zira 1964 tarihli ve 403 sayılı mülga Türk Vatandaşlığı Kanununun⁹⁶ istisnai vatandaşlığa alınmayı düzenleyen 7. maddesinde, Türkiye’ye sanayi tesisi getiren yabancılar ile ekonomik alanda olağanüstü hizmeti geçen ya da geçeceği düşünülen yabancıların da bu yolla vatandaşlığa alınabilecekleri düzenlenmiştir. Bu imkân, 5901 sayılı TVK m.12/1’in (a) bendinde de yer almaktadır. 2016 yılında söz konusu maddeye eklenen

93 Jelena Dzankic, ‘The Pros and Cons of Ius Pecuniae: Investor Citizenship in Comparative Perspective’ *EUI Working Paper RSCAS 2012/14* (2012) 3 <https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/21476/RSCAS_2012_14.pdf?sequence=1&isAllowed=y> accessed 27.09.2022; Doğan (n 10) 71.

94 Şit Köşgeroğlu (n 81) 174-175; Baran Çelik (n 81) 363.

95 Aynı doğrultuda bkz. Talat Kaya, ‘Dünyadaki Örnekler Işığında Yatırım Yoluyla Vatandaşlık Uygulamasına Eleştirel Bir Bakış’ (2021) 12(1) İnönü Üniversitesi HFD 115, 123; Alper Çağrı Yılmaz, ‘Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukukunda Yatırımcı Vatandaşlık Olgusu’ (2018) 38(1) PPIL191, 207.

96 (Mülga) Türk Vatandaşlığı Kanunu, Kanun Numarası: 403, Kabul Tarihi: 11.02.1964, RG 22.02.1964/11638

(b) bendi ise 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu⁹⁷ m. 31/1/j'ye atıf yaparak, vatandaşlığın kazanılmasına imkân veren farklı yatırım türlerine karşılık gelen parasal tutarları direkt belirlemek ve ülkeye yapılacak ekonomik katkının “olağanüstü” seviyede olmasını ya da bir “hizmet” niteliği taşımasını aramamak⁹⁸ suretiyle yatırım yoluyla vatandaşlık olgusuna yeni bir boyut kazandırmıştır.

Yatırım yoluyla vatandaşlık, yukarıda da belirtildiği gibi, sadece ülkemize özgü bir uygulama değildir ve “olağanüstü başarı/katkı” kriterinin kapsamına ekonomik ya da ticari katkıyı da dahil eden birçok devlet, bu çerçevede uzun yıllardır vatandaşlık vermektedir⁹⁹. Bununla birlikte, bu kapsamda kolaylaştırılmış yoldan vatandaşlık veren devletlerin bir kısmı hafifletilmiş şekilde de olsa ikamet şartını aramaya devam etmektedir¹⁰⁰. Ayrıca, ekonomik ya da ticari anlamda bir olağanüstü başarı ya da katkının bulunup bulunmadığına karar verilirken yatırımın parasal tutarı yanında ülkeye yeni teknoloji getirilip getirilmediği ya da önemli derecede istihdam yaratılıp yaratılmadığı gibi hususlar da dikkate alınmakta; dolayısıyla, örneğin devlet tahvillerine yapılan yatırım bu kapsamda değerlendirilmemektedir¹⁰¹.

Ancak son yıllarda, sadece belirlenen miktarda yatırım yapma koşuluna bağlı olarak ikamet izni ve vatandaşlık verilmesi uygulamalarının artması, konuyu “satılık vatandaşlık” kavramı üzerinden çokça tartışılır hale getirmiştir. Devleti ekonomik bir kulüp, vatandaşlığı da bu kulübe üyelik olarak ele alan bakış açısı, yatırım yoluyla vatandaşlık kavramını da bu çerçevede değerlendirmektedir. Bu görüşe göre, devletlerin, kulübe yeni üye kabulünü, kulüp mallarının üretimini ya da faaliyetlerinin sunumunu optimize edecek bir fayda-maliyet analizi çerçevesinde yapmaları ekonomik açıdan mantıklıdır¹⁰². Zira yapılacak yatırımın ekonomik faydası, yatırımcının kulübe kabul maliyetinden çok daha yüksek olacaktır¹⁰³. Ayrıca, kulübe getirecekleri ek külfetten daha yüksek bir maddi karşılık şartıyla alınacak yeni üyeler, mevcut üyelerin katlandıkları maliyetin azalmasını da sağlayacaktır¹⁰⁴.

97 Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Kanun Numarası: 6458, Kabul Tarihi: 04.04.2013, RG 11.04.2013/28615

98 Göger, 403 sayılı Kanunda da yer alan “olağanüstü hizmet” kavramının uygulamada suiistimallere yol açmaması için hizmetin mahiyetine göre az veya çok sürekli olması ve Türk toplumunun genel bir ihtiyacına yönelmesi ile ilgili kişinin hayatının idamesi için gerekli işlemlerini Türkiye’de toplamış olması gerektiğini ifade etmiştir. Bkz. Göger, *Türk Tabiiyet Hukuku* (n 59) 82.

99 Ana Tanasoca, ‘Citizenship for Sale – Neomedieval, not Just Neoliberal?’ (2016) 57(1) *European Journal of Sociology* 169, 169.

100 Dzankic (n 93) 8.

101 ibid 12; Martin Stiller, ‘Pathways to Citizenship for Foreigners in Austria’ *Report of International Organization for Migration and European Migration Network* (2019) 57-59 <https://www.emn.at/wp-content/uploads/2020/07/emn-national-report-2019_-_citizenship.pdf> accessed 04.10.2022.

102 James M. Buchanan, ‘An Economic Theory of Clubs’ (1965) 32(125) *Economica* 4, <<https://www.jstor.org/stable/2552442>> accessed 27.09.2022; Bruno S Frey and Reiner Eichenberger, *The New Democratic Federalism for Europe: Functional, Overlapping and Competing Jurisdictions* (1st edn, Edward Elgar Publishing 2004) 6.

103 Dzankic (n 93) 2.

104 Buchanan (n 102) 8.

Diğer taraftan, yatırım yoluyla vatandaşlık uygulaması, vatandaşlık bağının doğasını hiçe sayarak vatandaşlığı para karşılığı ticareti yapılabilecek bir mal seviyesine indirilmesi¹⁰⁵, sadece varlıklı kişilerin başvurabileceği bir yol olması ve dolayısıyla da vatandaşlığa başvuran kişiler arasında ahlaki açıdan keyfi bir ayırma yol açması¹⁰⁶, ilgili devletin ve o devletin vatandaşlığının itibarını zedelemesi¹⁰⁷, varlıklı yabancılara kendi ülkelerinde maruz kalacakları cezai yaptırımlardan kurtulma imkânı vermesi¹⁰⁸ ve ülkede güvenlik açığı yaratması¹⁰⁹, sağladığı vergisel avantajlar nedeniyle vergi kaçakçılığına yol açma riskinin bulunması¹¹⁰, sosyolojik açıdan ülke ile gerçek bir bağ kurulmaksızın siyasi haklara erişim olanağı sağlaması¹¹¹ gerekçeleriyle doktrinde sıklıkla eleştirilmektedir.

Birçok devletin mevzuatında, yatırım yoluyla ikamet izni alınabilmesine ve/veya vatandaşlık kazanılabilmesine yönelik bir yaklaşım benimsenmiş olmakla birlikte, devletlerin mahfuz yetkilerine dayanarak yaptıkları söz konusu düzenlemeler arasındaki farklılıklar bazı konularda ciddi boyutlara ulaşmaktadır. Bu kapsamda ilk fark, yatırım kavramının, bazı ülkelerde bilim, sanat, spor gibi alanlar yanında ekonomi ya da ticaret alanında olağanüstü başarı/katkı kapsamında ele alınması iken, bazı ülkelerde doğrudan doğruya yatırım türlerini ve bunlara karşılık gelen parasal tutarları belirlemek suretiyle ele alınmasıdır. Diğer önemli bir fark ise ikamet koşulunda karşımıza çıkmaktadır. Bu alanda neredeyse devlet sayısı kadar farklı yaklaşım bulunduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu yaklaşımlar arasında, vatandaşlık hukuku bağlamında tartışma yaratan esas husus, ikamet şartı aranmaksızın sadece belirlenen tutarlarda yapılan yatırımlar karşılığında vatandaşlık kazanılmasına imkân tanınmasıdır.

Bugün itibarıyla bakıldığında, AB Komisyonundan gelen baskıların da etkisiyle, yatırım yoluyla doğrudan vatandaşlık verilmesi (*golden passport*/altın pasaport) uygulamasına Kasım 2020'de Güney Kıbrıs'ta ve Nisan 2022'de Bulgaristan'da son verildiği görülmektedir¹¹². Üyelik süreci devam eden Karadağ da 2019 yılının Ocak ayında başlattığı yatırım yoluyla vatandaşlık programını 2022'nin sonunda kapatacağını açıklamıştır¹¹³. Ayrıca, belli tutarlarda yatırım karşılığında oturma izni sağlayan, sonrasında da belli süreler ikamet şartıyla vatandaşlık kazanılmasının

105 Nomer (n 4) 92; Tanasoca (n 99) 187; Kaya (n 95) 125-126; Gölcüklü (n 14) 138; Öztürk (n 3) 58-59.

106 Dzankic (n 93) 3.

107 Şit Köşgeroğlu (n 81) 193; Gölcüklü (n 14) 138.

108 Öztürk (n 3) 50.

109 Kaya (n 95) 127; Öztürk (n 3) 52.

110 Kaya (n 95) 128; Öztürk (n 3) 51.

111 Kaya (n 95) 129.

112 'Investor Citizenship Scheme: Commission Refers MALTA to the Court of Justice' (*The European Commission Press Release*, 29 September 2022) <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_5422> accessed 05.10.2022.

113 'Immigration Central: Montenegro Citizenship by Investment will Close in December 2022' (*Money Control*) <<https://www.moneycontrol.com/news/trends/travel-trends/immigration-central-montenegro-citizenship-by-investment-will-close-in-december-2022-8698621.html>> accessed 31.10.2022.

yolunu açan yatırım vizesi (*golden visa*/altın vize) uygulamalarını, ulusal güvenlik gerekçeleriyle Macaristan¹¹⁴ 2017, Birleşik Krallık¹¹⁵ ve Hollanda¹¹⁶ ise 2022 yılının başlarında sonlandırmıştır.

Dolayısıyla, başta ikamet olmak üzere ülkeyle bağlantıyı gösterir herhangi bir şart aranmaksızın, sadece yapılan yatırıma istinaden vatandaşlık verilmesini öngören uygulamaların oldukça azaldığı, hatta bazı devletlerin yatırım vizesi uygulamalarına dahi son verdiği görülmektedir. Bu çerçevede, aşağıdaki ilk tabloda, yatırım vizesi uygulamasına devam eden bazı ülkelerdeki temel şartlar özetlenmiş; alınan vize sonrasında vatandaşlık başvurusu için gereken ikamet süreleri tablonun son sütununda gösterilmiştir. Bu noktada belirtmek gerekir ki söz konusu ülkelerin çoğunda, ikamet yanında özellikle ilgili ülkenin dilinin ve/veya kültürünün bilinip bilinmediği ile kişinin suç kaydının bulunup bulunmadığı gibi hususlar da vatandaşlık başvurusunda dikkate alınmaktadır. İkinci tabloda ise altın pasaport uygulamasını sürdüren devletlere ilişkin özet bilgilere yer verilmiştir.

	Yatırım Tutarı	Yatırımın Yöneldiği Alan	Yatırıma İlişkin Süre Şartı	Yararlanabilecekler	İkamet Şartı
ABD	800.000 - 1.050.000 ABD Doları + 10 tam zamanlı iş	Ticari şirketler (Şirketin yönetimine katılmak zorunlu)	5 yıl	Yatırımı yapan, eşi ve 21 yaşın altındaki evlenmemiş çocuğu	5 yıl
İrlanda	2.000.000 Avro	Gayrimenkul yatırım fonu	3-5 yıl	Yatırımı yapan, eşi, 18 yaşın altındaki çocuğu, 18-24 yaş arasındaki evlenmemiş ve finansal olarak kendine bağımlı çocuğu	5 yıl
	1.000.000 Avro	Ticari şirketler	3 yıl		
	1.000.000 Avro	Yatırım fonu	3 yıl		
	500.000 Avro	Sanat, spor, sağlık, kültür ya da eğitim alanındaki bir projeye bağış	Bağış olduğu için bulunmuyor.		

114 'Hungary Golden Visa and Investment Programmes' (*La Vida Golden Visas*) <<https://www.goldenvisas.com/hungary>> accessed 05.10.2022.

115 'Tier 1 Investor Visa Route Closes Over Security Concerns' (*Home Office News*, 17 February 2022) <<https://www.gov.uk/government/news/tier-1-investor-visa-route-closes-over-security-concerns>> accessed 05.10.2022.

116 'Netherlands' (*Uglokal Immigration*) (<<https://www.uglobal.com/en/immigration/netherlands/#:~:text=The%20Netherlands%20does%20not%20have,cases%2C%20renounce%20their%20original%20nationality>> accessed 05.10.2022.

117 Tabloda yer alan özet bilgilerin detayları için bkz <<https://www.uscis.gov/working-in-the-united-states/permanent-workers/employment-based-immigration-fifth-preference-eb-5/about-the-eb-5-visa-classification>>; <<https://rlw.juridice.ro/20053/how-to-obtain-the-romanian-passport-by-investment.html>>; <<https://getgoldenvisa.com/>> accessed 12.12.2022.

İspanya	2.000.000 Avro	Kamu borçlanma senedi	5 yıl	Yatırımı yapan, eşi, 18 yaşın altındaki ya da sağlık sebebiyle kendine bağımlı çocuğu, yaşlı ve kendine bağımlı anne-babası	10 yıl
	1.000.000 Avro	Ticari şirketler			
	1.000.000 Avro	Mevduat			
	500.000 Avro	Taşınmaz			
İsviçre	1.000.000 İsviçre Frangı	Ticari şirketler (Şirketin yeni istihdam yaratacağını ispatlamak zorunlu)	Vatandaşlık kazanana kadar yatırımın devamı zorunlu	Yatırım yapan, eşi, çocukları	12-15 yıl
İtalya	250.000 Avro	Yenilikçi start-up'lar	5 yıl	Yatırım yapan, eşi, çocukları	10 yıl
	500.000 Avro	Ticari şirketler	5 yıl		
	1.000.000 Avro	Sanat, spor, sağlık, kültür ya da eğitim alanında kamu yararı taşıyan bir projeye bağış	Bağış olduğu için bulunmuyor.		
	2.000.000 Avro	Devlet tahvili	5 yıl		
Güney Kıbrıs	300.000 Avro	Taşınmaz	5 yıl	Yatırımı yapan, eşi, 25 yaşın altındaki ya da engelli çocuğu, eşinin anne-babası	5 yıl
	300.000 Avro	Ticari şirketler			
	300.000 Avro	Yatırım fonu			
Malta	600.000 Avro+Her başvuran için ilave 50.000 Avro	Milli Gelişme Fonuna bağış+10.000 Avro STK'ya bağış+700.000 Avroluk ev satın alma ya da yıllık 16.000 Avroluk ev kiralama	Söz konusu tutarlar tek seferde nakit olarak yatırılıyor.	Yatırım yapan, eşi, 27 yaşın altındaki bağımlı çocukları	3 yıl
	750.000 Avro+Her başvuran için ilave 50.000 Avro	Milli Gelişme Fonuna bağış+10.000 Avro STK'ya bağış+700.000 Avroluk ev satın alma ya da yıllık 16.000 Avroluk ev kiralama			1 yıl

Portekiz	280.000-500.000 Avro	Taşınmaz	5 yıl	Yatırım yapan, eşi, 18 yaşın altındaki çocukları, 26 yaşın altındaki öğrenci olan bekar çocukları, 65 yaş üstündeki anne-babası	5 yıl boyunca yılda bir hafta
	500.000 Avro	Girişim sermayesi fonu			
	10 tam zamanlı iş	Ticari şirketler			
	1.500.000 Avro	Sermaye transferi	Bağış olduğu için bulunmuyor.		
	250.000 Avro	Ulusal miras, sanat veya kültüre yönelik bağış			
	500.000 Avro	Bilim ya da teknoloji araştırmalarına yönelik bağış			
Romanya	1.000.000 Avro	Ticari şirketler	4 yıl	Yatırım yapan, eşi, çocukları	4 yıl
	100 tam zamanlı iş	Ticari şirketler			
Singapur	1.738.000 ABD Doları	Ticari şirketler (Şirketin en az %30 hisesine sahip olmak ve yönetime katılmak zorunlu)	2 yıl	Yatırım yapan, eşi, 21 yaşın altındaki çocukları	2 yıl
	1.738.000 ABD Doları	Singapur'da kurulu ticari şirketlere yatırım yapan Küresel Yatırımcı Programı Fonu			
Yunanistan	250.000 Avro	Taşınmaz	7 yıl	Yatırım yapan, eşi, 21 yaşın altındaki çocukları, anne-babası, eşin anne-babası	7 yıl
	400.000 Avro	Devlet tahvili ya da şirket hissesi			

Tablo 2. Altın Pasaport Uygulamasına İlişkin Örnekler¹¹⁸

	Yatırım Tutarı	Yatırımın Yöneldiği Alan	Yatırıma İlişkin Süre Şartı	Yararlanabilecekler	İkamet Şartı
Dominika	100.000 ABD Doları	İktisadi Çeşitlilik Fonuna bağış	Bağış olduğu için bulunmuyor.	Yatırımı yapan, eşi, 30 yaşın altındaki bağımlı çocukları, 55 yaş üstündeki anne-babası ile büyük anne-babası	Bulunmuyor
	200.000 ABD Doları	Taşınmaz	5 yıl		

¹¹⁸ Tabloda yer alan özet bilgilerin detayları için bkz <<https://getgoldenvisa.com/>; <https://www.economiccitizenship.com/antigua-barbuda.php#:~:text=Economic%20Citizenship%20Antigua%20and%20Barbuda,for%20at%20least%20five%20years.>> accessed 12.12.2022.

St Kitts ve Nevis	200.000 ABD Doları	Taşınmaz	7 yıl	Yatırımı yapan, eşi, 30 yaşın altındaki bağımlı çocukları, 55 yaş üstündeki anne-babası ile büyük anne-babası	Bulunmuyor
	400.000 ABD Doları	Taşınmaz	5 yıl		
	150.000 ABD Doları	Sürdürülebilir Büyüme Fonuna tek kişi için bağış	Bağış olduğu için bulunmuyor.		
	195.000 ABD Doları	Sürdürülebilir Büyüme Fonuna yatırımcı yanında bağımlı üç kişi için bağış			
Antigua ve Barbuda	400.000 ABD Doları	Taşınmaz	5 yıl	Yatırımı yapan, eşi, 28 yaşın altındaki bağımlı çocukları, 58 yaş üstündeki anne-babası ile büyük anne-babası	Bulunmuyor
	100.000 ABD Doları	Ulusal Kalkınma Fonuna bağış	Bağış olduğu için bulunmuyor.		
Türkiye	500.000 ABD Doları	Sabit sermaye yatırımı	Usul ve Esaslara göre 3 yıl	Yatırımı yapan, eşi, kendisinin veya eşinin ergin olmayan veya bağımlı çocuğu	Bulunmuyor
	400.000 ABD Doları	Taşınmaz (satış vaadi sözleşmesi de yeterli)	3 yıl		
	50 kişilik istihdam		Bulunmuyor		
	500.000 ABD Doları	Mevduat	3 yıl		
	500.000 ABD Doları	Devlet borçlanma aracı	3 yıl		
	500.000 ABD Doları	Gayrimenkul yatırım fonu veya girişim sermayesi yatırım fonu	3 yıl		
	500.000 ABD Doları	Bireysel emeklilik fonu	3 yıl		

Değerlendirme

Devletin insan unsurunu oluşturması ve dolayısıyla devletler arası ilişkiler açısından da önem arz etmesi sebebiyle vatandaşlık kavramını, genel devlet teorisinden ve milletlerarası hukuk perspektifinden bağımsız bir şekilde değerlendirmemek gerekir. Modern anlamdaki vatandaşlık kavramı, yukarıda da belirtildiği üzere, bir devlete aidiyeti ifade etmektedir. Bu çerçevede, devletin, kendine ait olanı belirleme hakkına genel kamu hukukunda da işaret edilmekle birlikte, bu hakkın kötüye kullanılmaması gerektiği, devletin belli bazı koşulları taşımayan kişileri vatandaşlığa

kabul edemeyeceği, devlet ile kişi arasında herhangi bir yaşam bağına gösteren bir özellik bulunmaması durumunda hakkın kötüye kullanımının gündeme gelebileceği belirtilmektedir¹¹⁹.

Devlet ile bir kişi arasındaki vatandaşlık ilişkisinin, özellikle diplomatik himaye yetkisi ve vatandaşı ülkeye kabul zorunluluğu ile vatandaşın suç sebebiyle iade edilemeyeceği prensipleri açısından milletlerarası hukuku da ilgilendirdiğine yukarıda değinilmiş idi. Dolayısıyla, doktrinde ve konuyla ilgili milletlerarası sözleşmelerde, devletin mahfuz yetkisini kullanırken milletlerarası sözleşmelere, milletlerarası teamüle ve vatandaşlık hukuku alanındaki genel hukuk ilkelerine aykırı davranmaması gerektiği kabul edilmektedir. Hem Lahey Sözleşmesi hem de Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi vatandaşlıkla ilgili genel kabul görmüş hukuk ilkelerinin varlığına işaret etmekte, ancak, söz konusu ilkelerin neler olduğu konusunda doktrinde ya da yargı kararlarında bir netlik bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Nottebohm kararında, hukukun genel ilkeleri arasında yer alan hakkın kötüye kullanılmaması ilkesi, devletin mahfuz yetkisinin sınırını teşkil eder nitelikte ele alınmıştır.

Dolayısıyla, hem genel devlet teorisi hem de milletlerarası hukuk açısından, mahfuz yetkisine dayanarak vatandaşlık bahşederken bir devleti sınırlandıracak ana çerçevenin, milletlerarası sözleşmelerden doğan yükümlülükleri dışında, hakkın kötüye kullanılmaması ilkesi olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Bu çıkarım, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi ile kabul edilen, devletlerin antlaşmaları iyi niyetle uygulamaları (madde 26) ve yorumlamaları (madde 31) gerektiği kurallarıyla da örtüşmektedir. Bu bağlamda, esas önem arz eden husus, bir devletin, vatandaşlık hukuku alanındaki mahfuz yetkisini hangi durumlarda kötüye kullanmış sayılacağına belirlenebilmesidir.

Milli hukuk sistemlerinde yaygın uygulama alanına sahip olan hakkın kötüye kullanılmaması ilkesinin, milletlerarası hukukta da devletler, hâkimler ve hakemler tarafından göz önünde bulundurulduğu ifade edilmiştir¹²⁰. Ayrıca, bazı milletlerarası sözleşmeler, sözleşme ile bahşedilen hakların taraf devletlerce kötüye kullanılmamasına ilişkin açık hükümler de içermektedir¹²¹. Söz konusu ilke, aslında iyi niyet ilkesinin bir uzantısı, dolayısıyla da kötü niyetin bir yansıması olarak kabul edilmekle birlikte¹²², milletlerarası hukuk doktrininde hakkın kötüye kullanımından ne anlaşılması gerektiği konusunda bir fikir birliği bulunmamaktadır.

Bir görüşe göre, devletin sahip olduğu bir hakkı keyfi şekilde kullanması neticesinde elde ettiği menfaati aşacak oranda başka bir devletin zarar görmesi durumunda hakkın

119 Doebling (n 5) 30.

120 Michael Byers, 'Abuse of Rights: An Old Principle, A New Age' (2002) 47 McGill Law Journal 389, 397.

121 Örneğin; Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesinin 300. maddesinde, taraf devletlerin Sözleşme hükümleri uyarınca üstlendikleri yükümlülükleri iyi niyetle yerine getirmeleri ve Sözleşmede tanınan hakları, yetkileri ve serbestileri hakkın kötüye kullanılması oluşturmayacak biçimde kullanmaları gerektiği kabul edilmiştir.

122 Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri 1. Kitap* (15th edn, Turhan Kitabevi 2021) 238.

kötüye kullanılması gündeme gelebilecektir¹²³. Ayrıca, bir hakkın iradi olarak amacına aykırı bir şekilde kullanılması ve bunun bir zarara sebebiyet vermesi ile keyfi bir biçimde kullanılması sonucu diğer devletlerin hakları ihlal edilmese bile zarara maruz kalmaları da hakkın kötüye kullanılması olarak nitelendirilmektedir¹²⁴. Diğer görüş ise kavramı, zarar unsurundan bağımsız olarak tanımlamakta ve milletlerarası toplumun devlete tanıdığı bir hakkın verilmiş amacı dışında, keyfi veya mantığa aykırı şekilde kullanılmasını hakkın kötüye kullanılmış sayılması için yeterli bulmaktadır¹²⁵.

Söz konusu görüşlerin ayrıldıkları esas nokta, devletin bir hakkını keyfi ya da amacı dışında kullanması sonucunda başka bir devletin zarara uğramış olmasının aranıp aranmayacağıdır. Bir devletin, mahfuz yetkisine dayanarak bir kişiyi vatandaşlık bahşetmesi neticesinde başka bir devletin zarara uğrayıp uğramadığının tespitinin, milletlerarası mahkemeler ya da hakem heyetlerince olay bazında yapılması gerekecektir. Bu çerçevede, örneğin, yeni bir vatandaşlık kazanılması, kişinin hâlihazırda tâbiyetinde bulunduğu devlet açısından vergi gelirlerinde azalmaya sebebiyet verebilir¹²⁶. Belki tek bir kişiden kaynaklanacak bu azalma, devletin tüm vergi gelirleri düşünüldüğünde önemsiz bir miktara denk gelebilir. Ancak, belli bir devletin özellikle varlıklı vatandaşlarının vergisel avantajlar sağlayabilmek için başka bir devletin vatandaşlığını sistematik olarak kazanmaya başlamaları ve malvarlıklarını da bu ülkeye transfer etmeleri durumunda ilgili devletin vergi geliri kaybı, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından dikkat çekici noktalara ulaşabilir¹²⁷. Nitekim uygulamada da yatırım yoluyla vize alma ve vatandaşlık kazanma işlemlerine aracılık eden firmaların vergi avantajına vurgu yaptıkları görülmektedir¹²⁸.

Bir devlet açısından zararlı sonuçlanabilecek diğer bir durum, tâbiyetinde bulunduğu devletin ülkesinde suç işleyen bir kişinin, yatırım yoluyla başka bir devletin vatandaşlığını kazanması sonucunda vatandaşlığını yeni kazandığı devletin bu kişiyi ülkesine kabul zorunluluğu yanında kendi topraklarındaki bu kişiyi işlediği suç sebebiyle iade etmeme yükümlülüğünün de bulunmasıdır. Örneğin, Hindistan'ın *Punjab* Ulusal Bankasını 2 milyar ABD Doları tutarında dolandıran *Mehul Choksi*, 2017 yılında yatırım yoluyla Antigua ve Barbuda vatandaşlığını kazanmış, olayın 2018 yılının başında ortaya çıkmasının hemen akabinde Antigua ve Barbuda'ya yerleşmiştir¹²⁹.

123 Alexandre Kiss, "Abuse of Rights", *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, <https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e137> accessed 05.12.2022.

124 *ibid.*

125 Pazarcı (n 122) 238.; UN International Law Commission, *Yearbook of the International Law Commission 1970*, vol I (United Nations Publications 1971) 1081st meeting, para 34.

126 Öztürk (n 3) 49, 51-52.

127 Jeff Veteto, 'The Alienability of Allegiance: An International Survey of Economic Citizenship Laws' (2014) 48(1) *International Lawyer* 79, 86.

128 'Çifte Vatandaşlık Kazanarak Gelir Vergisinden Nasıl Muaf Olunur?' (*Get Golden Visa*, 3 August 2021) <<https://getgoldenvisa.com/tr/cifte-vatandaslik-kazanarak-gelir-vergisinden-nasil-muaf-olunur>> accessed 06.12.2022.

129 Salomé Garnier, 'Citizenship by Investmet' (2020) 1(1) *Harvard International Review* 15, 17.

Hakkın kötüye kullanılmış sayılması için zararın varlığını aramayan görüşün benimsenmesi durumunda ise mahfuz yetkinin, veriliş amacı dışında keyfi bir biçimde kullanılması milletlerarası hukuk bağlamında sorun yaratabilecektir. Mahfuz yetkinin kullanımının keyfi olmaması için devlet ile insan unsuru arasında hukukî bir bağ kurulurken öncelikle fiilî bir bağın bulunması gerektiği ileri sürülmüştür¹³⁰. Söz konusu bağ, soy bağı ya da doğum yeri esasları aracılığıyla doğum olgusuna istinaden rahatlıkla kurulabilmektedir. Zira bu esaslar, vatandaşlığın bahşedilmesinde, milletlerarası hukuk tarafından tatmin edici bağlama noktaları olarak kabul edilmektedir¹³¹. Vatandaşlığın sonradan kazanılmasında ise devletlerin düzenlemeleri farklılıklar gösterse de evlenme ve evlat edinilme ile belli bir süre ikamet de yine yeterli fiilî bağlantılar olarak nitelendirilmektedir¹³². Dolayısıyla, vatandaşlığın sonradan kazanılmasında, devlet ile kişi arasında doğum olgusuna bağlı olarak kurulamayan fiilî bağın sonradan kurulup kurulmadığı önem arz etmektedir.

Bu çerçevede, özellikle aktarılacak maddi kaynak dışında bir şart aramayan yatırım yoluyla vatandaşlık uygulamalarında hakkın kötüye kullanılması yasağına ilişkin iddiaların gündeme gelebileceği değerlendirilmektedir. Bu ise bizi, verildiği gündenden itibaren çokça tartışılan ve sıklıkla da eleştirilen Nottebohm kararını ve kararda vurgulanan gerçek bağlantı ilkesinin önemini yeniden düşünmeye sevk etmektedir. Zira ikamet etme, dilini bilme, kültürüne aşina olma gibi kişinin devlet ile olan bağlantılarına işaret eden unsurlardan yoksun bir şekilde vatandaşlık bahşedilmesi, somut olayın özelliklerine göre mahfuz yetkinin kötüye kullanılması; dolayısıyla da ilgili vatandaşlığın diğer devletlerce dikkate alınmaması sonucunu doğurabilecektir.

Nottebohm kararı ile gerçek bağlantı ilkesine yönelik olarak özellikle son yıllarda yapılan eleştiriler, küreselleşme ve yoğun göç hareketleri neticesinde klasik devlet-vatandaş ilişkisinin değiştiği, birden çok vatandaşlığın olağan hale geldiği, dolayısıyla devlet ile vatandaşı arasında gerçek bir bağ aramanın romantik bir yaklaşım olduğu ve modern uygulamalarda benimsenmediği hususlarını içermektedir¹³³. Ayrıca, bir devletin pozitif hukukî vatandaşlığına sahip olmakla birlikte ailesini, yaşadığı yeri ve işlerinin merkezini başka bir devlete taşımış; ancak bu devletin vatandaşlığını kazanmamış milyonlarca kişinin, gerçek bağlantı ilkesinin uygulanması halinde milletlerarası hukukta korumasız kalacakları da ileri sürülmüştür¹³⁴.

Öncelikle belirtmek gerekir ki Nottebohm kararında etkili vatandaşlık ilkesi, sonradan kazanılan bir vatandaşlık özelinde tartışılmıştır. Dolayısıyla ilke, kişinin

130 Doebling (n 5) 30; Aybay, Özbek and Ersen Perçin (n 4) 20.

131 ILC Report (n 31) 227.

132 ILC Report (n 31) 227; Aybay, Özbek and Ersen Perçin (n 4) 20; Doebling (n 5) 31.

133 İlhan Yılmaz, 'Gerçek Kişilerin Vatandaşlığından "Gerçek Bağlantı" İlkesi: Nottebohm Romantizminin Sonu' (2021) 1 GSÜHFD 965, 969, 1005.

134 ibid 1002; Martijn Van Den Brink, 'Revising Citizenship within the European Union: Is a Genuine Link Requirement the Way Forward?' (2022) 23(1) German Law Journal 171, 176.

sahip olduğu tek vatandaşlığın aslen kazanılmış olması durumunu kapsamamaktadır. Nitekim yukarıda da belirtildiği gibi, soy bağı ve doğum yeri esasları ile kişi ile devlet arasında doğal bir bağ kurulmakta ve bu bağ milletlerarası hukukta tatmin edici bir bağlantı olarak kabul görmektedir. Diğer taraftan, her ne kadar devletlerin çifte ya da çok vatandaşlık olgusuna yaklaşımları özellikle 2000 yılından itibaren daha toleranslı bir hale gelmeye başlamışsa da¹³⁵ bu tolerans, bir devletin vatandaşının başka bir devlet vatandaşlığını eşzamanlı olarak kazanabilmesini kabul noktasındadır. Yoksa devletler, telsik yoluyla vatandaşlık bahşederken başta ikamet süresi, dil seviyesi, toplumsal uyum olmak üzere birçok şartı aramaya devam etmektedir.

Dolayısıyla, küreselleşmenin de etkisiyle birden çok vatandaşlık durumlarının artması, devletlerin, aralarında herhangi bir bağ bulunmasa da kişilere vatandaşlık bahsettikleri, neticede de etkili vatandaşlık ilkesinin etkisinin zayıfladığı anlamına gelmemektedir. Tam tersine, yatırım yoluyla vatandaşlık uygulamalarıyla birlikte etkili vatandaşlık ilkesinin öneminin yeniden tartışılmaya başlandığı görülmektedir. Örneğin, AB Komisyonunun Malta aleyhine AB Adalet Divanında açtığı ihlal davası, gerçek bir bağ aranmaksızın sadece önceden belirlenmiş ödemelerin ya da yatırımların yapılmasına istinaden vatandaşlık bahşedilmemesi gerektiği, zira AB vatandaşlığının satılık olmadığı vurgusunu içermektedir¹³⁶.

Daha önce de ifade edildiği üzere, telsik yoluyla bir yabancıya vatandaşlık verilmesini milletlerarası hukuk kabul etmektedir. Bu kabulün altında yatan sebep ise aslında, yabancının ilgili devlet ile doğuştan sahip olmadığı bağın sonradan kurulması durumunda bu bağa hukukî etki tanınmasıdır. Nitekim devletlerin de genellikle bu doğrultuda düzenlemeler yaptıkları ve kişi ile devlet ve o devletin toplumu arasında yeterli fiili bağın kurulduğunu gösteren başta uzun süreli ikamet olmak üzere belli unsurların varlığı durumunda vatandaşlık verdikleri görülmektedir. Ayrıca bazı devletler, bilim, ekonomi, sanat veya spor gibi alanlarda olağanüstü başarılarla sahip yabancılara ülke menfaatleri doğrultusunda istisnai olarak vatandaşlık verebilmektedir. Ancak, olağan telsikin istisnasını teşkil eden bu yolun, hiç şüphesiz, niteliğine uygun bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Örneğin, 2018 yılında Avusturya'da bu kapsamda sadece 10 kişi vatandaşlığa kabul edilmiştir¹³⁷. Ülkemizde ise 2017 yılında 269 yabancı istisnai yoldan vatandaşlığa alınmıştır¹³⁸.

Yatırım yoluyla vatandaşlık uygulamaları ise istisnai telsikin kapsamının amacını aşan bir şekilde genişlemesine yol açmaktadır. Örneğin, 2019 yılında Türk Vatandaşlığı

135 Maarten Vink, Arjan H Schakel, Davida Reichel, Ngo Chun Luk and Gerard-Réne de Groot, 'The International Dissusion of Expatriate Dual Citizenship' (2019) 7(3) Migration Studies 362, 363-364.

136 'Investor Citizenship Scheme: Commission Refers MALTA to the Court of Justice' (*The European Commission Press Release*, 29 September 2022) <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_5422> accessed 08.12.2022.

137 Stiller (n 101) 57.

138 Şit Köşgeroğlu (n 81) 178. Bu rakama, 28.07.2016 tarihinde TVK m. 12'ye (b) bendinin eklenmesi ile yürürlüğe giren yatırım yoluyla vatandaşlık uygulaması kapsamında vatandaşlık kazananlar dâhil değildir.

Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik m. 20/2/b kapsamında taşınmaz satın alan 5.196 adet yabancıya Türk vatandaşlığını kazanabilmeleri için uygunluk belgesi verilmiştir¹³⁹. Söz konusu belgeyi, sırasıyla en çok, İran, Irak, Afganistan, Yemen ve Filistin vatandaşları almıştır¹⁴⁰. Avrupa Parlamentosu Araştırma Servisinin yatırım yoluyla vize ve vatandaşlık uygulamaları hakkında hazırladığı 2021 tarihli raporunda da Türkiye’de yatırım yoluyla vatandaşlık programı kapsamında 2020 yılında ayda ortalama 1.000 kişiye vatandaşlık verildiği¹⁴¹ ve bu kapsamda verilen Türk vatandaşlığı sayısının tüm dünyada yatırım yoluyla kazanılan vatandaşlık sayısının yarısını oluşturduğu tespit edilmiştir¹⁴².

Anayasamızın 66. maddesinin birinci fıkrasına göre Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür. Söz konusu hükmün öngördüğü eşitlik ilkesi neticesinde, aslen vatandaş olanlar ile sonradan vatandaşlık kazananlar arasında vatandaşlık statüsü açısından herhangi bir fark bulunmamaktadır. Bu kabulün altında yatan sebep, hiç şüphesiz ki sonradan Türk vatandaşlığını kazananların doğum yolu ile vatandaşlık kazananlar kadar Türk Devletine bağlı ve Türk toplumuna uyum sağladığı varsayımdır. Ancak, yatırım yoluyla vatandaşlık uygulamasında “milli güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek bir hali bulunmamak” dışında herhangi bir şart aranmaması doğrultusundaki yaklaşımın, Anayasa ile öngörülen bu varsayımı karşılamaktan çok uzak olduğu aşikârdır.

Sonuç olarak, mahfuz yetkiye dayanılarak sadece belli tutarlar karşılığında vatandaşlık verilmesi, devlet ile hukukî bir bağ kurulmasını sağlasa da söz konusu bağın genel devlet teorisi çerçevesinde vatandaşlık kavramını tam olarak karşılamadığı ve milletlerarası hukuk açısından da sorun yaratma potansiyeline sahip olduğu değerlendirilmektedir. Bu anlamda, sonradan kazanma hallerinde etkili vatandaşlık ilkesinin her zaman gözetilmesi gerektiği, ancak çok istisnai durumlarda bu ilkenin geri planda kalmasının kabul edilebileceği düşünülmektedir. Aksi takdirde hem teorik olarak devletin insan unsuru ve devlet fikri zarar görecektir hem de fiiliyatta herhangi bir bağlantı aranmaksızın belli tutarlar karşılığı vatandaşlık verilmesi, doğumla vatandaş olanlar ile yeterli bağlantıların tesisi sonucu sonradan vatandaş olanlar açısından eşitsizlik yaratacaktır. Zira ülkede bulunması bile gerekmeksizin belli tutarlarda taşınmaz edinmek, mevduat yatırmak ya da devlet borçlanma aracı satın almak suretiyle Türk vatandaşlığını kazanan bir yabancı, sadakat bağı tesis edilmeksizin devletin koruması altına girecek ve Anayasada sadece Türk vatandaşlarına tanınmış

139 Fidan Elçi, ‘Türk Vatandaşlığının Taşınmaz Edinimi Yoluyla Kazanılmasının Sayısal Veriler Çerçevesinde Analizi’ (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Amme İdaresi Anabilim Dalı 2020) 67.

140 ibid 71.

141 Meenakshi Fernandes, Cecilia Navarra, David de Groot and María García Muñoz, ‘Avenues for EU Action on Citizenship and Residence by Investment Schemes’ *European Parliamentary Research Service Study* (2021) 10 <[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/694217/EPRS_STU\(2021\)694217_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/694217/EPRS_STU(2021)694217_EN.pdf)> accessed 12.12.2022.

142 ibid 49.

haklardan yararlanabilecektir¹⁴³. Dolayısıyla, doktrinde haklı olarak ileri sürülen diğer tüm eleştiriler ve sakıncalar da göz önüne alındığında, parasal gereklilikler dışında hiçbir koşulu bulunmayan yatırım yoluyla vatandaşlık uygulaması yerine yatırım vizesi uygulamasının tercih edilmesi, sonrasında ise özellikle belirli bir süre ikamet başta olmak üzere yabancının topluma uyum sağladığını gösterir şartların gerçekleşmesi durumunda vatandaşlık verilmesi yoluna gidilmesi gerektiği düşünülmektedir¹⁴⁴. Ayrıca, yapılan ekonomik katkının nitelik ve niceliğine göre Türkiye'ye olağanüstü hizmeti geçen ya da geçeceği düşünülen yabancıların TVK m. 12/1/a kapsamında istisnai yoldan vatandaşlık kazanmaları da mümkündür.

Sonuç

Yatırım yoluyla vatandaşlık uygulamalarının küçük ada devletlerinden Avrupa'ya da sıçraması, genel devlet teorisi çerçevesinde vatandaşlık bağının özü, söz konusu uygulamaların milletlerarası hukuk bağlamında yaratabileceği sorunlar ve dolayısıyla devletlerin bu alandaki mahfuz yetkilerinin sınırları hakkında düşünmeyi zorunlu hale getirmiştir. Her ne kadar ülkeler arasında iletişim, ulaşım ve ticaret ağlarının yaygınlaşması sonucunda devletler, toplumlar, insanlar, kültürler, ekonomiler ve hatta hukuklar arasındaki karşılıklı etkileşim artmış ve göç hareketleri yoğunlaşmışsa da devlet-vatandaş ilişkisinin özü aynı kalmıştır. Vatandaşlık, en yalın haliyle, bir devlete aidiyeti ifade etmektedir. Dolayısıyla, her devletin kendine ait olanı belirleme yetkisi vardır. Ancak, bu yetki sınırsız değildir ve milletlerarası sözleşmeler ve milletlerarası teamül ile vatandaşlıkla ilgili genel hukuk ilkelerine uygun bir şekilde kullanılmayan yetki doğrultusunda bahsedilen bir vatandaşlığın diğer devletler ya da milletlerarası mahkemelerce kabul edilmesi zorunluluğu bulunmamaktadır.

Vatandaşlığın doğumla kazanılmasında kullanılan soy bağı ve doğum yeri esaslarının milletlerarası hukuka uygunluğu konusunda herhangi bir tereddüt mevcut değildir. Vatandaşlığın sonradan kazanılmasında ise bir yabancının doğumla sahip olmadığı bağların sonradan kurulup kurulmadığı önem arz etmektedir. Bu bağlamda, istisnai haller dışında, kişi ile devlet arasında doğumdan sonra oluşan fiili bağlara dayanmadan bahsedilen bir vatandaşlık statüsü, milletlerarası hukukta söz konusu vatandaşlığa etki tanınmaması sonucunu doğurabilecektir. Zira mahfuz yetkinin bu şekilde

143 Bu bağlamda, örneğin, Türkiye'de hiç bulunmamış ve Türkçe bilmeyen bir yabancı ile eşi TVK m. 12/1/b kapsamında vatandaşlık kazandıklarında Anayasa m. 67 çerçevesinde seçme, seçilme ve halkoylamasına katılma hakkına sahip olacaklardır. 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunun 6. maddesine göre on sekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşı seçme ve halk oylamasına katılma hakkına sahiptir. Yine Anayasanın 76. maddesine göre on sekiz yaşını doldurmuş, ilkökul mezunu ve belli suçlardan hüküm giymemiş Türk vatandaşları milletvekili; Anayasanın 101. maddesine göre ise kırk yaşını doldurmuş, yükseköğrenim yapmış ve milletvekili seçilme yeterliliğine sahip Türk vatandaşları cumhurbaşkanı seçilebilmektedir. Dolayısıyla, yatırım yoluyla Türk vatandaşlığını kazananların halk oylaması ile cumhurbaşkanı ve milletvekili genel seçimlerinde oy kullanmalarının; milletvekili, hatta cumhurbaşkanı seçilmelerinin önünde hukuken bir engel bulunmamaktadır. Ayrıca bkz. Erdal Onar and Bilgin Tiryakioğlu, '1982 Anayasasında Milletvekilliği Vatandaşlık İlişkisi (Merve Safa Kavakçı Olayı)' in TBB Yayın Kurulu (eds), *Prof. Dr. Faruk Erem Armağanı* (TBB Yayını 1999) 557,561-566.

144 Aynı doğrultuda bkz. Baran Çelik (n 81) 414; Gölcüklü (n 14) 140.

kullanımının, somut olayın özellikleri çerçevesinde hakkın kötüye kullanılması olarak değerlendirilmesi mümkündür. Farklı açılardan birçok sakıncası bulunan ve bu anlamda çokça eleştirilen yatırım yoluyla vatandaşlık uygulamalarında ülkeye aktarılacak maddi kaynak dışında herhangi bir şart öngörülmemesi, devlet ile vatandaşlık bahşettiği kişi arasında o devlete aidiyeti doğrulayacak hiçbir bağ bulunmaması anlamına gelmektedir. Bu durum ise devletin kurucu unsurlarından sayılan insan topluluğunu ifade eden vatandaşlık kavramını zedeleme ve devletler arasındaki ilişkilerin seyri çerçevesinde milletlerarası hukuk bağlamında devletin mahfuz yetkisini kullanımının tartışılmasına yol açma riskini bünyesinde barındırmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yaza bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Bibliyografya/Bibliography

- Andriopoulou A, 'The "ius pecuniae": The Prize of Citizenship' *BRIDGE Network Working Paper 4* (2020) <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3633777> accessed 14.08.2022.
- Aybay R and Oral E, *Kamusal Uluslararası Hukuk* (1st edn, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2016).
- Aybay R, Özbek N and Ersen Perçin G, *Vatandaşlık Hukuku* (1st edn, Siyasal Kitabevi 2019).
- Baran Çelik N, 'Güncel Gelişmeler Işığında Türk Vatandaşlığının İstisnai Haller Kapsamında Kazanılması' (2017) 130 TBB Dergisi 357-418.
- Bauböck R and Wallace Goodman S, 'Naturalisation' *EUDO Citizenship Policy Brief No 2* (2010) <https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/51625/RSCAS_EUDO_CIT_PB_2011_02.pdf?sequence=1&isAllowed=y> accessed 04.09.2022.
- Berki OF, *Devletler Hususi Hukuku, Cilt: I "Taabiyet ve Yabancılar Hukuku"* (6th edn, Güzel Sanatlar Matbaası 1966).
- Bilge Ö, 'Evlenme Yoluyla Türk Vatandaşlığının Kazanılması' (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı 2020).
- Bingöl Schrijer B, 'Vatandaşlık Hakkının Kapsamı ve Egemenlik İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme' (2018) 22(1) Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 199-265.
- Byers M, 'Abuse of Rights: An Old Principle, A New Age' (2002) 47 McGill Law Journal 389-431.
- Çelik FE, 'Sonradan ve Yetkili Makam Kararıyla Türk Vatandaşı Olmanın Şartları (TVK m.11)' (2021) 157 TBB Dergisi 445-508.
- Demirkol B, 'Uluslararası Hukukta Dikkate Alınan Vatandaşlık: Gerçek Kişilerde "Etkin Vatandaşlık" Sorunsalı' (2015) 2 GSÜHFD 159-193.
- Doehring K, *Genel Devlet Kuramı* (Ahmet Mumcu tr, 8th edn, İnkılap Kitabevi 2019).
- Doğan V, *Türk Vatandaşlık Hukuku*, (18th edn, Savaş Yayınevi 2022).

- Dzankic J, 'Investment-Based Citizenship and Residence Programmes in the EU' *EUI Working Paper RSCAS 2015/08* (2015) <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2558064> accessed 07.09.2022.
- Elçi F, 'Türk Vatandaşlığının Taşınmaz Edinimi Yoluyla Kazanılmasının Sayısal Veriler Çerçevesinde Analizi' (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Amme İdaresi Anabilim Dalı 2020).
- Erdem BB, *Türk Vatandaşlık Hukuku* (6th edn, Beta Basım 2017).
- Erten R, 'Türk Vatandaşlığı Kanunu Tasarısı'nın Türk Vatandaşlığının Kazanılmasına İlişkin Hükümleri Hakkında Değerlendirmeler' (2008) 66(4) Ankara Barosu Dergisi 36-61.
- Erten R, 'Türk Vatandaşlığının Yeniden Kazanılması' (2021) 70(4) AÜHFHD 899-932.
- Evran Topuzkanamış Ş, *Vatandaşlık Üstüne Bir Tez* (1st edn, On İki Levha Yayıncılık 2013).
- Fernandes M, Navarra C, de Groot D and García Muñoz M, 'Avenues for EU Action on Citizenship and Residence by Investment Schemes' *European Parliamentary Research Service Study* (2021) <[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/694217/EPRS_STU\(2021\)694217_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/694217/EPRS_STU(2021)694217_EN.pdf)> accessed 12.12.2022.
- Frey BS and Eichenberger R, *The New Democratic Federalism for Europe: Functional, Overlapping and Competing Jurisdictions* (1st edn, Edward Elgar Publishing 2004).
- Garnier S, 'Citizenship by Investmet' (2020) 1(1) Harvard International Review 15-18.
- Göğçer E, 'Devletler Hususi Hukukunun Mahiyeti' (1970) 27(3-4) AÜHFHD 173-192.
- Göğçer E, *Türk Tabiiyet Hukuku* (4th edn, Sevinç Matbaası 1979).
- Göğçer E, 'Çifte Vatandaşlık' (1995) 44(1-4) AÜHFHD 127-182.
- Gölcüklü İ, 'Güncel Gelişmeler Işığında Yatırım Yoluyla Türk Vatandaşlığının Kazanılması: Problemler ve Çözüm Önerileri' (2020) 40(1) PPIL 125-141.
- Gözler K, *Devletin Genel Teorisi* (10th edn, Ekin Yayınevi 2019).
- Güngör G, 'Avrupa Vatandaşlık Sözleşmesi' (1997-1998) 17-18(1-2) MHB (Prof. Dr. Yılmaz Altuğ'un Anısına Armağan) 229-250.
- Güngör G, *Tabiiyet Hukuku* (10th edn, Yetkin Yayınları 2022).
- Güngören Bulgan B, *Georg Jellinek'in Hak ve Devlet Kuramı* (1st edn, On İki Levha Yayıncılık 2017).
- Kaya T, 'Dünyadaki Örnekler Işığında Yatırım Yoluyla Vatandaşlık Uygulamasına Eleştirel Bir Bakış' (2021) 12(1) İnönü Üniversitesi HFD 115-132.
- Nomer E, *Türk Vatandaşlık Hukuku* (30th edn, Filiz Kitabevi 2022).
- Onar E and Tiryakioğlu B, '1982 Anayasasında Milletvekilliği Vatandaşlık İlişkisi (Merve Safa Kavakçı Olayı)' in TBB Yayımlı Kurulu (eds), *Prof. Dr. Faruk Erem Armağanı* (TBB Yayını 1999) 557-594.
- Özel S, 'Suriyeli Sığınmacıların Kitlesele Olarak Türk Vatandaşlığına Alınması Meselesinin Hukuki Açısından Değerlendirilmesi' (2017) 91(3) İstanbul Barosu Dergisi 14-31.
- Öztürk N, *Yatırım Yoluyla İkamet Etme ve Vatandaşlık Kazanma* (1st edn, On İki Levha Yayıncılık 2022).
- Pazarıcı H, *Uluslararası Hukuk Dersleri 1. Kitap* (15th edn, Turhan Kitabevi 2021).
- Pazarıcı H, *Uluslararası Hukuk Dersleri 2. Kitap* (12th edn, Turhan Kitabevi 2021).

- Seglow J, 'Arguments for Naturalisation' (2009) 57 Political Studies 788-804.
- Solimano A, 'Investment Migration, Economic Development and the UN Sustainable Development Goals' *Report of Investment Migration Council and International Centre for Globalisation and Development* (2020) <<https://investmentmigration.org/wp-content/uploads/2020/10/IMC-Report-Investment-Migration-Economic-Development-and-the-UN-Sustainable-Development-Goals-EBOOK.pdf>> accessed 24.12.2022.
- Stiller M, 'Pathways to Citizenship for Foreigners in Austria' *Report of International Organization for Migration and European Migration Network* (2019) <https://www.emn.at/wp-content/uploads/2020/07/emn-national-report-2019_-citizenship.pdf> accessed 04.10.2022.
- Şit Köşgeroğlu B, 'İstisnai Yoldan Vatandaşlığın Kazanılmasına İlişkin Genel Esaslar ve Son Değişiklikler Çerçevesinde Türk Vatandaşlığının İstisnai Yoldan Kazanılması' (2017) 7(1) Hacettepe HFD 169-198.
- Tanasoca A, 'Citizenship for Sale – Neomedieval, not Just Neoliberal?' (2016) 57(1) European Journal of Sociology 169-195.
- Tanrıbilir FB, 'Türk Vatandaşlığı Kanunu Tasarısının Vatandaşlığın Kazanılmasına İlişkin Hükümleri' (2008) 75 TBB Dergisi 27-62.
- Tiryakioğlu B, 'Türk Vatandaşlığı Kanunu Tasarısına Göre Vatandaşlığın Yetkili Makam Kararı ile Kazanılması' in Vahit Doğan, Feriha Bilge Tanrıbilir and Banu Şit (eds) *Türk Vatandaşlığı Kanunu Tasarısı Sempozyumu* (Seçkin Yayıncılık 2008) 79-96.
- Unat İ, *Nottebohm Kararı ve Tabiiyetin Gerçekliği İlkesi* (1st edn, Sevinç Matbaası 1966).
- UN International Law Commission, *First Report on Diplomatic Protection* (7 March 2000 by John R. Dugard) (ILC Report) 227 <https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_506.pdf> accessed 02.08.2022.
- UN International Law Commission, *Yearbook of the International Law Commission 1970*, vol I (United Nations Publications 1971).
- Van Den Brink M, 'Revising Citizenship within the European Union: Is a Genuine Link Requirement the Way Forward?' (2022) 23(1) German Law Journal 171-196.
- Veteto J, 'The Alienability of Allegiance: An International Survey of Economic Citizenship Laws' (2014) 48(1) International Lawyer 79-103.
- Vink M, Schakel AH, Reichel D, Luk NC and de Groot GR, 'The International Dissusion of Expatriate Dual Citizenship' (2019) 7(3) Migration Studies 362-383.
- Yılmaz AÇ, 'Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukukunda Yatırımcı Vatandaşlık Olgusu' (2018) 38(1) PPIL 191-216.
- Yılmaz İ, 'Gerçek Kişilerin Vatandaşlığından "Gerçek Bağlantı" İlkesi: Nottebohm Romantizminin Sonu' (2021) 1 GSÜHFD 965-1011.

